

“MAROKKAANSE”

JONGEREN IN MOLENBEEK

**HUN GEBRUIK VAN DE RUIMTE IN HET BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK GEWEST**

INDEX

SITUERING	4
1. ONDERZOEKS-VRAAG	7
2. METHODE	9
MET WIE SPRAKEN WE EN WAAROM?	9
FOCUS OP MOLENBEEK	10
GESPREKKEN MET INTERMEDIAREN	10
GESPREKKEN MET DE DOELGROEP ZELF	13
3. ANALYSE	16
3.1 OMGEVINGSANALYSE	16
3.1.1 CIJFERS	16
3.1.2 MEERVOUDIGE IDENTITEIT	17
3.2 GEBRUIK VAN DE RUIMTE	26
3.2.1 CONCENTRATIE & GENTRIFICATIE	26
3.2.2 MOBILITEIT BINNEN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST	28
CONCLUSIES	52
BIBLIOGRAFIE	55

SITUERING

Deze studie werd uitgevoerd door O.U.R (Office for Urban Reporting) op vraag van USE-IT, Tourist Info for Young People. Hij behandelt het gebruik van de ruimte in het hoofdstedelijk gewest door jongeren van recente Marokkaanse origine. Daarbij werd specifiek gefocust op jongeren in Sint-Jans Molenbeek. Deze studie is gebaseerd op bestaand academisch onderzoek en op nieuwe interviews en groeps gesprekken met het middenveld en met de doelgroep.

De studie is deel 1 van een drieluik. De andere twee delen zijn:

- “Eurokids”. Profiel en gebruik van de ruimte in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
- Vlaamse Jeugdbewegingen en Brussel.

USE-IT is een alternatieve toeristische dienst voor jongeren. De organisatie houdt een infobalie voor jonge reizigers open in Brussel, en runt een website. Specialiteit van het huis zijn de ‘Maps for Young Travellers’: stadsplannen die meer zijn dan alleen een stratenplan. Daarop staat wat je moet kunnen vinden als je op reis bent met weinig geld: musea, cafés, clubs, en plekken waar je andere souvenirs vindt dan pralines. Een verschil met andere reisgidsen is dat de redactie gebeurt door jonge locals. Zie www.use-it.be/brussels/map/ voor een voorbeeld.

In de voorbije jaren bestond de doelgroep van USE-IT uit jonge buitenlandse toeristen, maar vanaf 2010 komen er ook voor binnenlandse jongeren publicaties bij, specifiek over Brussel. Welke publicaties voor welke doelgroepen dat zullen worden ligt nog niet vast, maar USE-IT wil verder kijken dan enkel de ‘makkelijke klanten’ zoals de studenten of shoppende citytrippers. Dit onderzoek kadert in die uitbreiding van hun werking. Jonge alloctonen zijn een mogelijke doelgroep voor stadsontsluiting, maar USE-IT is er te weinig mee vertrouwd om zomaar aan de slag te gaan. Wat zijn de behoeften van deze jongeren waar veel jeugdorganisaties inspanningen voor ondernemen maar waar ze tegelijk vaak hun tanden op stuk bijten? Hoe kan USE-IT Brussel voor jonge alloctonen ontsluiten zonder hen te betuttelen? En vooral: hoe kan USE-IT inspelen op hun vraag in plaats van zelf het warm water te proberen uitvinden?

Daarvoor is een behoeften-onderzoek nodig. Hoe maken jonge allochtonen nu gebruik van de ruimte in het Brussels gewest? Zijn ze daarmee tevreden of willen ze meer? Zoja, wat? Hoewel dit kleinschalige onderzoek gevoerd werd voor USE-IT, kunnen ook andere jeugdwerkorganisaties er inspiratie uit putten voor hun eigen werking.

O.U.R. (Office for Urban Reporting) biedt als onderzoeks- en productie bureau een antwoord op een hedendaagse uitdaging: zijn weg vinden doorheen een overkill aan informatie, van diverse aard: kwalitatief en kwantitatief, uit diverse disciplines... Er is te veel informatie, er zijn te veel bronnen – bovendien alle onmiddellijk toegankelijk. Academische studies, afkomstig van diverse instituten zoals universiteiten, overheidsinstellingen of NGO's, staan in toenemende mate online en diverse media (kranten, tijdschriften, televisiezenders) plaatsen meer en meer hun archieven online. Maar ook dubieuze informatie, van moeilijk te controleren herkomst, is vrij en vlot toegankelijk. Alles broederlijk naast elkaar op het Internet. Vandaag is er dan ook in toenemende mate nood aan research-instellingen die organisaties helpen hun weg te vinden in deze informatie overkill. Dit is precies wat O.U.R. Doet: specifieke dossiers samenstellen, op maat gesneden informatie leveren, aangebracht in overleg met de opdrachtgever. Bedoeling is de kennis die in “het veld” zit, snel aan te boren, te systematiseren en er helder en levendig over te rapporteren.

www.use-it.be
info@use-it.be

www.officeforurbanreporting.eu
info@officeforurbanreporting.eu

1. ONDERZOEKS- VRAAG

De onderzoeksvraag luidt: op welke manier gebruiken jongeren van recente Marokkaanse origine de stedelijke ruimte in het Brussels hoofdstedelijk gewest?

Het uitgangspunt voor dit rapport was een onderzoek uit 2008, *Jeunes en ville, Bruxelles à dos? L'appropriation de l'espace urbain Bruxellois par des jeunes de différents quartiers*, uitgevoerd in opdracht van de middenveld-organisaties Inter-Environnement Bruxelles, Samarcande en SOS Jeunes. Hieruit bleek dat Marokkaanse jongeren uit Anderlecht veel minder mobiel waren binnen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dan hun (Belgo-Belgische) leeftijdgenoten uit Etterbeek of Sint-Lambrechts Woluwe. Uit de “mentale kaart” die deelnemers aan het onderzoek tekenden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (een sociaal-geografische onderzoekstechniek ontwikkeld door de Amerikaanse researcher Kevin Lynch) bleek dat ze de stad weinig kenden. Ze namen voorts minder deel aan culturele activiteiten, en hadden een bepaald vijandbeeld, vooral gericht tegen nieuwe migranten, en tegen ‘de Vlamingen’. Al leek dat vijandbeeld nogal diffuus: gevraagd naar de plaatsen waar die ‘Vlamingen’ volgens hen dan wel woonden, antwoordde één: “Weet niet. Vilvoorde, Charleroi...”¹

In de studie werden de “Marokkaanse” jongeren van Anderlecht voorgesteld als gehinderd in hun bewegingsvrijheid, teruggespoeld op zichzelf, met een beperkte horizon – geografisch én mentaal. De jongeren van Etterbeek en Sint-Lambrechts Woluwe, aldus de onderzoekers, bewegen zich in een netwerk; de jongeren van Anderlecht leven teruggedrongen op een ‘grondgebied’ (territoire). Het netwerk is een vorm van mobiliteit; het grondgebied één van sedentariteit:

“Dit sterk toebehoren aan een wijk of aan een geheel van wijken doet denken aan de logica van ‘caïds’, baas van de straat, baas bij hen.”²

¹ Meer over het gebruik van “Vlaming” als scheldwoord door jongeren van recent Marokkaanse origine in JACOBS & REA (2007), p. 11
² “Cette appartenance forte à un quartier ou un ensemble de quartiers rappelle la logique des ‘caïds’ de la rue, chefs chez eux. Ils pensent y faire la loi, le réseau social est très fort et entremêlent famille, voisinage, amis d’école.” SAMARCANDE (2008), p. 33

Op basis van deze studie verscheen een artikel over de kwestie in de Franse krant voor internationale berichtgeving *Le Monde Diplomatique*, in 2008. Een maand later volgde een reactie, in de vorm van een lezersbrief, vanwege “l’indigénat Bruxellois” - de “Brusselse inboorlingen”, waarin de resultaten en vooraannames van de studie in vraag werden gesteld. De Brusselse “inboorlingen” verklaarden dat mobiliteit niet alles is, dat het verlangen ernaar en het aansporen ertoe niet veel meer is dan een modeverschijnsel – de hedendaagse mentaliteit ‘Je bouge donc je suis’ leidt tot neurosen, meenden ze:

“Hoezo zou een glas gaan drinken in de hallen van Sint Goriks toestaan zich te emanciperen? Welke meerwaarde heeft het hedendaagse nomadisme, in vergelijking met de street corner society van de volksklassen?”³

De briefschrijvers stipten vooral ook aan dat jongeren hun eigen strategieën hadden om er iets aan te doen:

“Onder de ogenschijnlijke vervreemding, vindt men subtiele listen, tactieken van verzet, en een wil tot emancipatie, die ze uiten op hun manier, want het ‘recht op de stad’ krijg je niet zomaar, je neemt het.”⁴

De studie *Jeunes en ville, Bruxelles à dos?* En de reactie erop, waren het uitgangspunt voor dit rapport. De vraag is: klopt het beeld van het onderzoek, volgens de ervaring van intermediairen en van jongeren zelf? En hoe moeten we die reactie begrijpen, via een lezersbrief in *Le Monde Diplomatique*? Welke subtiele listen bedoelen de briefschrijvers, van welke tactieken maken ze gebruik om hun “recht op de stad” te veroveren? Bedoeling van dit rapport is het allemaal zeer concreet te maken: waar komen jongeren van recente Marokkaanse origine wél, waar komen ze niet? En waarom wel hier en waarom niet daar? En een jongerenpublicatie, die daaraan kan verhelpen, welke vorm zou die moeten aannemen, en waarop letten bij inhoud, toon, distributie enzovoort?

3 “En quoi boire un verre aus halles Saint-Géry, plutôt qu’à Cureghem, permettrait-il de s’émanciper? De quelles plus-values le nomadisme contemporain, par rapport à la street corner society des classes populaires, peut-il se prévaloir?” *LE MONDE DIPLOMATIQUE*, september 2008.

4 Sous l’aliénation apparente, on peut voir des ruses subtiles, des tactiques de résistante (...), et une volonté d’émancipation qui s’exprime leur manière, car le ‘droit à la ville’ ne se reçoit pas, il se prend” *LE MONDE DIPLOMATIQUE*, september 2008.

2. METHODE

Dit rapport is een verkennende studie met in de eerste plaats praktische doeleinden. Het is een “informatieronde” die essentiële bouwstenen aanreikt om aan adequate doelgroepencommunicatie te doen, geen wetenschappelijk onderzoek. Een uitgebreide, wetenschappelijk verwerkte bevraging van de doelgroep (met een aantal honderd respondenten) viel buiten het opzet van deze intensieve maar kleinschalige studie.

Deze studie is gebaseerd op twee pijlers: **desk research** en **field research**.

- **desk research:** het doornemen van relevante studies inzake de Marokkaanse gemeenschap, voornamelijk m.b.t. hun geografische positie (concentratie, gentrificatie...)
- **field research:** gesprekken op basis van het literatuuronderzoek, met “intermediairen” (verantwoordelijken van middenveld-organisaties die werken met en voor de Marokkaanse gemeenschap) en met een staal van de doelgroep zelf (jongeren van recente Marokkaanse origine)

De bedoeling: zo snel mogelijk de beste en meest actuele kennis aangaande het onderwerp aanboren, enerzijds in het academische onderzoek, anderzijds in het veld zelf. Dit is een werk van

- wetenschapspopularisering
- valorisering van de inzichten van het middenveld.

MET WIE SPRAKEN WE EN WAAROM?

We spraken met 13 intermediairen en 25 jongeren. Om hun privacy te beschermen worden geen namen gegeven. Naar de groepsinterviews met jongeren wordt verwezen als naar één geheel; de jongeren met wie we een individueel gesprek hadden worden aangeduid als “Jongere” plus hun leeftijd.

Een overzicht van de jongerenwerking in Molenbeek vindt men hier: <http://www.molenbeek.irisnet.be/NL/loisirsNL.htm#g>. Hier lichten we slechts de selectiecriteria toe: met wie hebben we gesproken, en waarom?

FOCUS OP MOLENBEEK

We besloten om ons geheel te richten op de Marokkaanse gemeenschap in één Brusselse gemeente, en kozen voor Molenbeek. De keuze voor één gemeente gebeurde deels omwille van de overzichtelijkheid: dit stond ons toe om met een groot deel van alle middenveld-organisaties te spreken. Dit was de methodische reden voor deze beperking. Maar minstens even belangrijk was de inhoudelijke reden: we wilden het “wijkgevoel” bestuderen. Academisch onderzoek wijst uit dat het wijkgevoel een belangrijk onderdeel is van de identiteit van jongeren van recente Marokkaanse origine in Brussel, en dat is waarschijnlijk nergens sterker dan in Molenbeek, de gemeente in Brussel met de hoogste concentratie inwoners van Marokkaanse origine. (Namelijk, volgens de berekeningen van Jan Hertogen 36,8 % van de bevolking, in vergelijking met 25,0% in Sint-Joost-Ten-Node, 22,8% in zowel Anderlecht als Schaarbeek of 22,2% in Sint Gillis⁵) Onder meer een studie van het online academisch tijdschrift *Brussels Studies* vestigde de aandacht op de identificatie van jongeren met hun wijk, en hun toe-eigening ervan, via graffiti en alternatieve naamgevingen:

“Hoe afkeurenswaardig tags ook mogen zijn, het is opmerkelijk te zien dat 1080, Molen of Molem veelvuldig op gevels van huizen in het oostelijke deel van de gemeente worden aangebracht. Dat lijkt sterk op de praktijken van de hiphop-cultuur, de cultuur van benadeelde jongeren in Noord-Amerikaanse en vervolgens Europese buitenwijken die sinds de jaren 1980 opdook. Of het nu Muilebeik of Molem is, het gaat telkens om een identiteitsuitdrukking die steunt op de toe-eigening van een ruimte met behulp van een naam. Drukt dit ook niet de wens uit van de jonge generatie uit de migratie om haar plaats in de Belgische gemeenschap te bekrachtigen? Dat is alleszins de interpretatie van de CBCU (Cel ter bestrijding van de sociale uitsluiting), die dit doelpubliek beoogt en zijn avondlessen informatica daarom molem.net heeft gedoopt.”⁵

GESPREKKEN MET INTERMEDIAREN

Voor een algemeen overzicht spraken we eerst met **D'broej (Brusselse Organisatie voor de Emancipatie van Jongeren)**, een koepelorganisatie die 7 “wijkgerichte kinder- en jongerenorganisaties” verenigt. Daarnaast kozen we voor de organisaties met de meest uitgebreide werking voor Marokkaanse jongeren (deels of exclusief). Het gaat om organisaties die al geruime tijd een belangrijke

⁵ Bron: www.npdata.com. Zie “Hoeveel inwoners van vreemde afkomst in mijn gemeente?”; scroll naar “1990-2008 vreemde afkomst in aantallen en %, per nationaliteit en gemeente”; klik op “vreemde afkomst: percentages” (excel-bestand)

rol spelen in het Molenbeekse maatschappelijke leven; die zijn vergroeid met Molenbeek, die met Molenbeek meegroeien en transformeren, en dat sinds decennia:

- **Vereniging van Marokkaanse Jongeren:** een organisatie, zoals de naam aangeeft, opgericht vanuit de migrantengemeenschap zelf en mede om die reden ook een interessante gesprekspartner. De VVMJ vierde onlangs haar 30-jarige bestaan.
- **Vormingscentrum Foyer vzw** bestaat sinds 40 jaar en werkt met diverse migrantengroepen. Met hen spraken we omwille van hun goed uitgebouwde jongerenwerking én omdat ze een breder perspectief hebben dan één afkomstgroep en omdat ze, in hun lange bestaan, hun methodieken diepgaand hebben kunnen evalueren en aanpassen.
- **Jeugdhuis Centrum West** bestaat sinds 1964, en heeft zich sindsdien meermaals moeten aanpassen aan de steeds veranderende sociale realiteit in Molenbeek.

Daarnaast spraken we ook met de jonge nieuwkomer La J, een afsplitsing van Jeugdhuis Centrum West. We spraken ook met een buurthuis: **Maison de Quartier** – dit om een zicht te krijgen op het verband met de wijk, de gemeenschap, het thuismilieu. Bij deze organisaties spraken we zowel met leidinggevenden als met animatoren; hun namen worden in dit rapport niet opgenomen.

Aangezien de intermediairen over het algemeen aangaven dat de religieuze dimensie in het bestaan van de jongeren hen onbekend was, spraken we over dat onderwerp met imam **Jacob Mahi** uit Molenbeek, die bij jongeren bekend is en populair; hij wordt in één adem genoemd met Tariq Ramadan, de leidende Zwitserse filosoof en pleitbezorger voor een gematigde, verdraagzame Islam, die vaak in Brussel komt spreken en er erg wordt geapprecieerd.

Om ervoor te zorgen dat de intermediairen vrijuit konden spreken, zullen we hen niet bij naam citeren. Over het algemeen was er overigens onder intermediairen éénsgezindheid over de diverse onderwerpen, ze spraken als het ware als één blok – terwijl jongeren zelf vaak een andere mening aanhingen.

Een overzicht van de verenigingen met wie we spraken:

- **VERENIGING VAN MAROKKAANSE JONGEREN**

In 1980 ontstond de Vereniging van Marokkaanse Jongeren, aanvankelijk een initiatief van een aantal jongeren uit Sint-Jans-Molenbeek die andere jongeren de mogelijkheid wilden bieden om hun vrije tijd op een zinvolle manier te besteden: instuif, culturele feesten, knutselateliers, sport, taallessen en artistieke workshops. Vier jaar later werd de Vereniging van Marokkaanse Jongeren door de Vlaamse Gemeenschapscommissie erkend als een Werkgroep voor Maatschappelijk Kwetsbare Jongeren (WMKJ). Ondertussen telt de Vereniging van Marokkaanse Jongeren om en bij de 100 leden. Kinderen (vanaf 6 jaar) en jongeren kunnen terecht bij de Vereniging van Marokkaanse Jongeren voor huistaakbegeleiding en animatie.

Adres: Vermicellifabriekstraat 10, 1080 Brussel.

- **VORMINGSCENTRUM FOYER vzw**

Begonnen in 1969 in het Noordkwartier als buurtcomité tegen de kaalslag van de wijk; in de jaren '70 verhuisd naar Sint-Jans-Molenbeek, waar het zich ontwikkelde tot jeugdcentrum. Zelf zeggen ze: “Zelfs vandaag is het moeilijk om iemand te vinden van 45 of jonger in de buurt van Molenbeek die geen deel van zijn jeugd heeft doorgebracht in Foyer.” Er is ook een werking specifiek voor vrouwen (het “Dar-al-Amal” centrum) en één voor Roma-zigeuners.

Adres: Werkhuizenstraat 25, 1080 Brussel

- **JEUGDHUIS CENTRUM WEST**

Centrum West is erkend door de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) als Werking met Maatschappelijke Kwetsbare Kinderen en Jongeren (WMKJ) en biedt jongeren uit de buurt een zinvol en emancipatorisch vrijetijdsaanbod aan.

Adres: Menenstraat 24, 1080 Brussel

- **D'BROEJ**

De Brusselse Organisatie voor de Emancipatie van Jongeren (D'BROEJ) wil via het ontwikkelen van initiatieven in de vrije tijd bijdragen tot de emancipatie van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. De vereniging ontwikkelt deze initiatieven zowel rechtstreeks als via de uitbouw en ondersteuning van lokaal geïntegreerde jeugdwerkingen. Deze werkingen hebben als doel kinderen en jongeren sociaal weerbaar te maken en hen vaardigheden, houdingen en kennis aan te reiken die helpen bij de ontwikkeling van hun persoonlijkheid en die hun positie in de samenleving versterken.

Adres: Henegouwenkaai 29, 1080 Brussel

- **MAISON DE QUARTIER**

Een ontspanningsruimte voor jongeren (balspelen e.d.)

Adres: Kortrijkstraat 1, 1080 Brussel

- **LA J**

“La J” is een jeugdhuis, erkend door de Franstalige Gemeenschap, open voor alle jongeren. Activiteiten: huiswerkbegeleiding, sport en socio-culturele activiteiten.

Adres: Menenstraat 42, 1080 Molenbeek.

GESPREKKEN MET DE DOELGROEP ZELF

Vervolgens spraken we ook met de doelgroep zelf. Daarbij is de eerste vraag: wie beschouwden wij, in de keuze van de gesprekspartners, als een “Marokkaanse jongere”? Deze kwestie is niet onomstreden; in de sociale wetenschappen wordt een strijd geleverd over de criteria volgens welke men de doelgroep kan en mag benaderen. Is een “Marokkaan” iemand met de Marokkaanse nationaliteit? Dit is een objectief criterium, dat echter een meerderheid van degene van Marokkaanse origine in Brussel uitsluit, zoals zal worden aangetoond in het hiernavolgende deel “Cijfers” van de omgevingsanalyse. Is een “Marokkaan” iemand die bij geboorte de Marokkaanse nationaliteit had, en nadien (eventueel)

is genaturaliseerd? Is een Marokkaan iemand met minstens één ouder die bij geboorte de Marokkaanse nationaliteit had?

Over deze criteria is veel discussie. Wij wilden het simpel houden, en beschouwen, in deze studie, iedereen als een “Marokkaanse jongere” (of “jongere van recent Marokkaanse origine”) voor wie “Marokkaan” zijn volgens zijn of haar eigen aangeven minstens een deel van zijn of haar identiteit vormt. Elk interview begonnen we met de vraag naar het zelfbeeld. De antwoorden waren zeer divers, maar “Marokkaans” was steeds een deel ervan – zij het één dat moeilijk te vangen is in procenten.

De gesprekken met de intermediairen gaven ons een aantal oriëntatiepunten, als basis voor de selectie van jongeren met wie te spreken. Verschillende subgroepen bleken een verschillend gebruik van de ruimte te hebben, dus hebben we geprobeerd deze verschillende subgroepen apart te bereiken, zoals verderop uiteengezet. Zeer belangrijk bleek het onderscheid tussen jongens en meisjes, dus deden we groepsgesprekken met jongens alleen en met meisjes alleen. We spraken met jongeren die we recruteerden via de middenveld-organisaties en we spraken met jongeren, los van deze organisaties. Ook zij hebben een ander profiel. Tenslotte deden we ook individuele interviews. Groepsinterviews hebben het voordeel dat ze een bepaalde dynamiek opleveren, en gesprekspartners op elkaar kunnen inpikken – maar bij ‘gevoelige’ onderwerpen zal men in deze context soms eerder op de vlakte blijven. Vandaar de aanvulling met individuele interviews.

Een overzicht van de gesprekken met jongeren:

GROEPSINTERVIEW MET JONGEREN VAN JEUGDHUIS CENTRUM WEST

Een gesprek met zeven jongens tussen 15 en 17.

GROEPSINTERVIEW MET JONGEREN VAN VERENIGING VAN MAROKKAANSE JONGEREN.

Een gesprek met 6 jongens tussen 15 en 17 jaar oud.

GROEPSINTERVIEW BINT

Groepsinterview met vier Chiro-meisjes (tussen 15 en 18 jaar oud) die een opleiding tot animator volgen bij BINT in Molenbeek. (BINT is een traject om meisjes uit Molenbeek op te leiden tot leidster in het jeugdwerk, om zo ook de leiding van het jeugdwerk te diversifiëren).

GROEPSINTERVIEW “HANGJONGEREN”

4 jongens tussen 15 en 19 jaar oud.

INDIVIDUELE INTERVIEWS

3 jongens en één meisje, tussen 16 en 22.

VRAGEN

Zowel met intermediaren als de doelgroep hadden we los gestructureerde gesprekken op basis van een lijst aandachtspunten:

- Zelfbeeld: hoe beschouwen ze zich zelf: Belg, Marokkaan, “Rif”, ...
- Welk belang heeft religie in hun leven en in het gebruik van de ruimte?
- Het proces van gentrificatie in Molenbeek: zijn ze zich daarvan bewust en hoe staan ze daartegenover?
- In detail: waar komen ze wel, waar komen ze niet?
- Welke drempels ondervinden ze (fysiek én psychisch) in hun mobiliteit in het Brussels hoofdstedelijk gewest?
- Beschouwen ze hun gemeente, Molenbeek, zelf als een ghetto, of eerder als een veilige thuishaven?
- Wat zou hen kunnen overtuigen om naar plekken te komen die ze nog niet kennen?
- Wat zou er zeker moeten komen te staan op een eventuele publicatie voor de doelgroep?
- Om welk soort publicatie zou het kunnen gaan?
- Wat zijn goede plaatsen voor de distributie van een eventuele publicatie?

3. ANALYSE

In de **omgevingsanalyse** geven we eerst een algemeen beeld van de Marokkaanse gemeenschap van Brussel; vervolgens focussen we op het **gebruik van de ruimte** door “Marokkaanse” jongeren in Molenbeek.

3.1 OMGEVINGSANALYSE

Hier focus op:

- aantallen;
- achtergrond (geschiedenis van de Marokkaanse migratie naar België);
- de “meervoudige identiteit” van “Marokkaanse jongeren”.

3.1.1 CIJFERS

Op 1 januari 2008 telde het Brussels hoofdstedelijk gewest 39.101 inwoners met Marokkaanse nationaliteit, van wie:

- **8.049** in 1000 Brussel
- **7.242** in Sint-Jans Molenbeek
- **6.101** in Schaarbeek
- **5.208** in Anderlecht

Kleinere kernen vindt men in Sint Gillis (2.439), Vorst (2.313), Sint-Joost (1.459) en Elsene (1.419). Het minste aantal inwoners met de Marokkaanse nationaliteit vindt men in de residentiële buitenwijken van Sint-Pietersleeuw (90) of Watermaal-Bosvoorde (78).⁶

Maar daarmee hebben we nog geen beeld op de werkelijke grootte van de Marokkaanse gemeenschap in Brussel. Marokkanen naturaliseren zich vrij massaal, sinds de jaren negentig, en voeren met ruime voorsprong de Belgwordingen aan: in 2007 naturaliseerden 8.722 Marokkanen zich tot Belg,

⁶ Bron: Algemene directie Statistiek en Economische informatie: Bevolking per nationaliteit, geslacht, leeftijdsgroepen op 1/1/2008. (http://statbel.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/bevolking/Bevolking_nat_geslacht_leeftijdsgroepen.jsp)

terwijl slecht 2.965 Turken Belg werden, waarmee ze in deze ranglijst de tweede plaats innemen. Belgwording is voor Marokkanen ook in die zin geen probleem, omdat ze toch de Marokkaanse nationaliteit blijven behouden. Die is zelfs onvervreemdbaar, dat wil zeggen, ze kunnen er geen afstand van doen, mochten ze al willen. De Marokkaanse overheid noemt hen “MRE’s” – Marocains Résidant à l’Etranger.⁷ Dus sentimentele banden met het land van oorsprong vormen geen belemmering voor de naturalisatie.

Bekijkt men de inwoners van recente Marokkaanse origine⁸ dan krijgt men bijgevolg een heel ander beeld. Van de 333.244 inwoners van Marokkaanse afkomst in België in 2005, woonden er 169.691 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, d.w.z. 51%. Daarvan:

- **33.214** in Molenbeek
- **34.866** in 1000 Brussel
- **25.769** in Schaarbeek
- **21.865** in Anderlecht

We voegen daar aan toe dat het aantal jongeren in Molenbeek zeer talrijk is: samen met Sint-Joost is Molenbeek de “jongste gemeente” in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat op zich al het “jongste” gewest is in het land.⁹

3.1.2 MEERVOUDIGE IDENTITEIT

De “Marokkaanse” jongeren van Brussel hebben een complexe identiteit, bestaande uit diverse componenten:

- tussen **België en Marokko**;
- tussen **Arabier en Berber** (vandaag eerder “Amazigh” geheten);
- met een belangrijk aandeel erin van **religie**;
- met een belangrijk aandeel erin van het **wijkgevoel**, binnen Brussel.

We overlopen kort deze verschillende componenten van de Brussels-Marokkaanse identiteit.

⁷ DE HAAS (2005), p. 20

⁸ Op basis van berekeningen van socioloog Jan Hertogen: zie <http://www.npdata.be/Data/Vreemdelingen/Inhoud.htm>, met daarbij ook een bespreking van de door hem gevolgde methodologie, die onder migratiesociologen overigens niet onomstreden is. Voor een discussie tussen voor-en tegenstanders zie <https://indymedia.be/en/node/12630>

⁹ Zie REA, NAGELS & CHRISTIAENS (2009), p. 1

TUSSEN BELGIË EN MAROKKO

Uit gesprekken met intermediairen bleek dat de ervaring van te leven tussen twee culturen typisch is voor de huidige generatie jongeren van recente Marokkaanse origine:

“Het verschil is dat de ouders zich Marokkaan voelen, zelfs al zijn ze 2de generatie, terwijl de jongeren zich ‘Belgen van Marokkaanse origine’ voelen en zich ook zo benoemen.”

Onderzoek bevestigt dit. Belgische Marokkanen, van alle leeftijden, gaven als antwoord op de vraag “Welke omschrijving past het best bij u?” volgende antwoorden:¹⁰

- Ik hoor alleen bij Marokko: **19%**
- Ik hoor in de eerste plaats bij Marokko en daarna bij Europa: **55%**
- Ik hoor in de eerste plaats bij Europa en vervolgens bij Marokko: **20,8%**
- Ik ben alleen maar Europeaan/ Europese: **0,5%**
- Geen antwoord: **4,7%**

Het antwoord “alleen maar Europeaan/Europese” scoort dus bijzonder laag. Maar interessant om op te merken, is dat bij degenen geboren in België het gevoel van toebehoren aan Europa veel groter is:

- Ik hoor alleen bij Marokko: **8,4%**
- Ik hoor in de eerste plaats bij Marokko en daarna bij Europa: **50%**
- Ik hoor in de eerste plaats bij Europa en vervolgens bij Marokko: **35%**
- Ik ben alleen maar Europeaan/ Europese: **0,9%**
- Geen antwoord: **5,6%**

Arbeidsmigratie van Marokkanen naar West-Europa begon in de jaren ‘60 en eindigde met de migratiestop in 1974 – bijna vier decennia geleden, dus. Toch is ook vandaag Marokko nog sterk aanwezig in de leefwereld en identiteit van jongeren van recente Marokkaanse origine in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit is een gevolg van de specifieke geschiedenis van de Marokkaanse migratie naar Europa. Marokkaanse arbeiders die naar Europa kwamen in de jaren ‘60 en ‘70, kwamen helemaal niet met de bedoeling te blijven, en hun

¹⁰ SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 106

definitieve vestiging was al evenmin voorzien door het gastland, i.c. België. Migranten zelf zagen hun migratie als voorlopig. Marokko kent een lange traditie van zogenaamde “circulaire migratie”, vooral naar Frankrijk. Had Frankrijk meer werkkrachten nodig, zoals in de jaren 1930, dan trokken ze daar naar toe; waren ze niet meer nodig of gewenst, dan gingen ze terug naar Marokko. Ook de migratiegolf naar Europa in de jaren ‘60 en ‘70 was circulair opgevat, d.w.z. het was de bedoeling van de migranten om terug te keren. Er was voor de eerste generatie dus geen nood om zich de vraag te stellen waar ze eigenlijk “thuishoorden”, want dat was in Marokko. Omgekeerd was er ook geen enkele politiek van integratie vanwege de overheid (tot 1990).

Maar op een bepaalde manier kwamen de Marokkaanse migranten terecht in een soort van val. Namelijk de migratiestop van 1974. Wie dan nog terugkeerde naar Marokko, raakte nadien in principe West-Europa niet meer binnen. Dus moesten migranten even hun opties overwegen. In West-Europa was er weliswaar een economische crisis, maar in Marokko waren de economische vooruitzichten nog veel minder florissant; bovendien was het een dictatuur met geheime politie & repressie (die niet in de laatste plaats de Berbers of Amazigh trof – een groot deel van de Marokkaanse gemeenschap van België). In Marokko heerste ook nog eens politieke instabiliteit, met rond de periode van de migratiestop onder meer twee (mislukte) staatsgrepen. Dus kozen veruit de meeste Marokkaanse gastarbeiders eieren voor hun geld: ze bleven waar ze waren.

In de drie en een halve decennia sinds de migratiestop steeg de Marokkaanse diaspora in West-Europa niettemin bijzonder sterk ten gevolge van:

- familiehereniging
- familievorming (huwelijksmigratie)
- familie-uitbreiding

Hierdoor steeg het aantal Marokkanen in Frankrijk, België, Nederland en Duitsland van 400.000 in 1975 naar bijna één miljoen in 1992¹¹ en verder naar bijna 1.800.000 in 2005.¹² Intussen zijn de Marokkaanse migranten natuurlijk verankerd in dit land, maar eerste generatie-migranten, die intussen de pensioengerechtigde leeftijd bereiken of hebben bereikt, hebben daarom zelf hun migratie nog niet als definitief aanvaard. Onderzoek uit 2006 wees uit dat 72,7% van oudere Belgische Marokkanen (van vlak voor de pensioenleeftijd)

11 DE HAAS (2005), p. 8

12 DE HAAS (s.d.), p; 6

na hun pensioen wenst terug te keren naar Marokko¹³.

Gezinnen keren ook vaak terug naar Marokko voor vakantie. Als antwoord op de vraag “Hoe vaak gaat u naar Marokko?” gaven Belgische Marokkanen volgende antwoorden:

- Meer dan één keer per jaar: **15%**
- Eén keer per jaar: **47,4%**
- Eén keer om de twee à drie jaar: **25,7%**
- Minder vaak: **8,0%**
- Ik ga niet: **3,7%**
- Geen antwoord: **0,2%**¹⁴

Ondanks die achtergrond – vaak opgroeien in een huisgezin of minstens bredere familie waar de terugkeer een levende gedachte is, en ook terugkeren voor de zomervakanties – beseft de huidige generatie opgroeiende jongeren (vaak de derde generatie) echter dat hun toekomst in principe in België ligt:

“Ik ben Marokkaan. En ik ben Belg. Dat zijn feiten. Elk jaar ga ik naar Marokko op vakantie, maar dat is niet hetzelfde als er wonen. Voor mij is Marokko mijn vakantie-land, België is het land waar ik leef. Ik ga later niet in Marokko wonen – waarom zou ik? Daar bekijken ze ons trouwens ook als vreemdelingen: ze zien al van ver dat we niet van ginder zijn – wij gaan chiquer gekleed, in merkkleding en zo, en ze horen het ook aan de manier waarop we praten: we hebben een accent in het Arabisch. Een beetje zoals Arabieren een typisch accent hebben wanneer ze Frans of Nederlands spreken, dat hen meteen verraad. Dat komt denk ik doordat wij Frans en Nederlands spreken zoals we Arabisch spreken. Zoals zwarten ook hun eigen versie van het Frans spreken.” (Jongen, 16)

Maar de binding met het land van herkomst is er. Er is een duidelijke trots op hun diverse achtergrond, en (minstens) dubbele identiteit:

“Ik ben er fier op dat ik Marokkaan ben. Het maakt namelijk dat ik drietalig ben. Met mijn ma spreek ik Frans, met mijn pa Arabisch, bij Foyer Nederlands. Ik beheers de drie talen behoorlijk goed. De meeste Belgen die ik ken zijn niet eens tweetalig. Ook hebben we een rijke cultuur – de kalligrafie bijvoorbeeld, maar ook onze keuken.” (Jongen, 16)

13 HAMDouch (2006), p. 34

14 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 44

AMAZIGH & ARABIER

België en Marokko zijn niet de enige twee componenten in de identiteit van jongeren van recente Marokkaanse origine in Brussel of België. Ze identificeren zich ook met de streek waarvan ze afstammen binnen Marokko. Van de Belgische Marokkanen, geboren in Marokko, komt 66,5% uit de Noordelijke provincies (dus de streek van het Rif-gebergte en uitlopers): respectievelijk 3,5% uit Gharb, 19% uit Tanger-Tetouan en vooral 44% uit de uiterst Noordelijke landelijke streek Oriental. Daarnaast komt 9% uit de centrale regio Grand Casablanca, 8% uit het eveneens centraal gelegen Souss-Massa en 7,6% uit het zuiden van het land.¹⁵

Het Rif-gebergte heeft een eeuwenlange traditie van verzet tegen het centrale, stedelijke Arabische gezag.¹⁶ Ook bood de streek langdurig verzet tegen de kolonisatie vanaf 1912 (eerst door Spanje, dan door Frankrijk); maar vervolgens dienden ze wel in het Spaanse leger (in de burgeroorlog van de jaren '30) en het Franse leger (tijdens beide wereldoorlogen). Ten tijde van de onafhankelijkheid (1956) werd het Rif-gebergte een haard van verzet tegen de nieuwe centrale staat. Dat er zoveel migratie was uit deze streek specifiek is ook daardoor te verklaren: het ging deels om de export van ongenoegen & verzet. Vandaag is er in Marokko overigens een steeds grotere aanvaarding van Amazigh-cultuur en taal.¹⁷ Van de Brusselse Marokkanen verklaart 35,4% heel goed Amazigh te spreken, al verklaart slechts 8,1% het goed te lezen en schrijven. (Het Amazigh kent een eigen schrift.)¹⁸

Die complexiteit wordt niet noodzakelijk erkend door het middenveld, actief in Molenbeek:

“De jongeren zijn hier geboren, en kennen Marokko eigenlijk niet – voor hen is dat een vakantieland. Soms zeggen ze wel “moi, je suis Rif”, verwijzend naar de streek waar hun familie oorspronkelijk vandaan komt, maar in feite betekent dat niet echt iets. De meerderheid van de Marokkanen van Molenbeek komt trouwens uit het noorden van Marokko, dus uit de Rif.”

Uit de interviews met jongeren leek eerder dat ze “de Rif” wél beschouwden als een belangrijk deel van hun identiteit, maar enkel in interacties binnen de

15 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 34

16 Zie DE HAAS (2005), passim.

17 Een vlot leesbare en goede introductie in deze materie biedt journalist Steven Adolf (ADOLF, 2008)

18 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 45

Marokkaanse gemeenschap – naar de buitenwereld toe zijn ze “Marokkanen” of “Belgen van Marokkaanse origine”:

“‘Rif’ en zo, dat zeggen we alleen onder mekaar of als degene die ons vraagt naar onze identiteit zelf een Arabier is. Wat we zeggen, is afhankelijk van de persoon die het vraagt.” (Groepsinterview jongens)

“Aangezien jij geen Arabische bent, heeft het weinig zin daar nog aan toe te voegen of we Berber zijn of niet.” (Groepsinterview jongens)

“Zelfs al zijn we bijna allemaal van de Rif, we beginnen daar niet spontaan over met u omdat jij een Belgische bent. Maar onder mekaar, als we andere Marokkanen tegenkomen, is dat wel een onderwerp. Après ‘Belge d’origine Marocaine’ c’est ‘Arabe’ ou ‘Rif’.” (Groepsinterview jongens)

WELKE TAAL?

Welke ta(a)l(en) spreken jongeren van recent Marokkaanse origine in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest? Een vaststelling die we maakten tijdens de interviews: veel jongeren (zowel die we aanspraken via intermediairs of los van de middenveld-organisaties) verstaan en spreken behoorlijk goed Nederlands. Dat maakt dat ze veelal minstens drietalig zijn: Arabisch, Frans, Nederlands. Sommigen spreken ook een mondje Engels maar dat is meestal zeer pover. Volgens de jongeren van de Vereniging van Marokkaanse Jongeren zou Engels dan ook niet geschikt zijn als taal voor een publicatie voor deze doelgroep. De keuze zou moeten gaan tussen Frans of Arabisch.

““Wat je ook maakt voor ons, het zal in het Frans moeten, of beter nog: het Arabisch. Engels spreken we niet of niet goed genoeg.” (Groepsinterview jongens)”

Een studie wijst uit dat bijna de helft van de Brusselse Marokkanen zeer goed klassiek Arabisch spreekt en schrijft – tegenover bijvoorbeeld slechts 33,8% in het Waalse gewest.¹⁹ Toch vindt deze intermediair het Arabisch geen goed idee als taal voor een publicatie voor deze doelgroep:

“De voertaal moet Frans zijn, want dat is de taal die ze allemaal verstaan. Er zijn er die Arabisch spreken maar daarom kunnen ze het nog niet lezen, en het geschreven

19 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 44

Arabisch dat ze leren op de Arabische school, is de klassieke variant die niet in het dagelijks leven wordt gebruikt. Engels spreken ze nauwelijks, nog minder dan Nederlands hier in Molenbeek.”

Een jongen van 22, met wie we een individueel gesprek hadden, heeft dezelfde visie:

“Een publicatie moet in het Frans geschreven zijn. Arabisch spreken Marokkaanse jongeren wel, maar niet iedereen gaat naar de Arabische school en leert dus literair Arabisch (ongeveer 80%).”

RELIGIE & IDENTITEIT

Een zeer complex – en omstreden – onderwerp, waar moeilijk op korte tijd een zicht op te krijgen is, is de rol die religie speelt bij de identiteitsvorming van jongeren van recente Marokkaanse origine in Brussel. Er bleek bij de geïnterviewden minder bereidwilligheid om hierover te spreken, dan over andere onderwerpen – dit vooral vanuit hun overweging dat ze daarvoor niet voldoende bevoegd of onderlegd waren. Voor vragen over hun geloof verwijzen ze vaak door naar de deskundigen terzake: de imams. In elk geval bezochten bijna alle geïnterviewden de Koranschool (of “Arabische school”) in het weekend, of hadden ze die in het verleden bezocht:

“Wij noemen het niet de Koranschool maar de Arabische school. Het is namelijk veel meer dan alleen de Koran lezen: je leert klassiek Arabisch lezen en schrijven, je leest inderdaad de Koran en je leert over de geschiedenis van de profeet. Allemaal zeer interessant, al valt het mij wel soms moeilijk om er op zaterdagochtend te geraken om er les te volgen van 9 tot 11u– da’s niet altijd evident.” (Jongen, 16)

Ondanks de algemene terughoudendheid om hierover te spreken, is religie, volgens één intermediair niettemin dé doorslaggevende factor in de vorming van de identiteit van jongeren van recente Marokkaanse origine:

“De moslim- identiteit staat niet in functie van het land waarin we leven. Het gaat over welk waardenstelsel je hebt, dat bepaalt je identiteit. Jongeren kunnen zich Marokkaan of Belg van Marokkaanse origine noemen, maar de meesten worden het meest bepaald door hun geloof, de islam, en de islamitische gemeenschap waarin ze opgroeien. Die bepaalt namelijk hun waardenstelsel, wat weer hun identiteit bepaalt. Vaak kennen

ze zelfs hun eigen cultuur niet goed, gekneld als ze zitten tussen diverse dominante culturen: de Marokkaanse en de Belgische. Vaak zijn de jongeren op het vlak van identiteit zeer verward.”

Dit wordt bevestigd door onderzoek in opdracht van de Koning Boudewijn Stichting: Belgische Marokkanen (van alle leeftijden) zien hun religieuze identiteit als de meest doorslaggevende: “Dit gevoel bezielde ook de Gentse jongeren tijdens de discussiegroep. Op de vraag “wie van jullie beschouwt zich meer als moslim dan als Marokkaan, antwoordden alle jongeren tegelijk: “Wij zijn in de eerste plaats Moslims.”²⁰

Bovendien bleek uit onderzoek een opmerkelijk verschil in geloofsbeleving tussen de Marokkaanse gemeenschap in het Brusselse gewest, en deze in het Waalse en Vlaamse Gewest: “De groep Belgische Marokkanen in Brussel onderscheidt zich van de groepen in Vlaanderen en Wallonië door een hoge mate van godsdienstigheid.”²¹

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest noemt 34,4% de “Moskee” als Belgische instelling die het meest vertrouwen wekt; in Vlaanderen is dat slechts 13% en in Wallonië 6,8%.²² Intermediairen bevestigen het belang van religie voor de jongeren – en gaven aan dat ook zij weinig zicht hebben op dit aspect van hun leven. Jongeren schermen dit af:

“Met meisjes kan je er makkelijker over praten – zij zitten dikwijls op een katholieke school en het valt mij op hoe diepzinnig zij over de twee godsdiensten nadenken en vertellen. Bij jongens is dat vaak heel anders; moeilijker ook om er met hen over te praten – die doen liever stoer, verschuilen zich daar achter. Maar of dat ook iets zegt over hun beleving?”

Religie, zoals verder nog zal blijken, is zeker een factor om rekening mee te houden voor wie producten ontwikkelt voor jongeren van recente Marokkaanse origine in Brussel. Ze heeft namelijk ook een invloed op hun gebruik van de ruimte, zoals onder meer bleek uit een groepsgesprek met meisjes:

“Onze godsdienst bepaalt ons leven. Het is dus maar normaal dat wij nooit naar discotheken gaan: dat zijn plaatsen waar je niet gaat om je te amuseren, te dansen

20 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), 107

21 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 110

22 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), pp: 34-35

bijvoorbeeld, maar waar je komt om te verleiden en verleid te worden. Soms worden er ladies nights georganiseerd en daar gaan we dan wel naartoe, want dat is puur om te dansen. Maar je moet niet denken dat door onze godsdienst wij op veel plaatsen in de stad niet komen. De buurt van de Aarschotstraat, met al die vrouwen in hun raam, wij komen daar ook wel eens voorbij. De eerste keer dat ik dat zag, was ik wel gechoqueerd: ik wist niet dat er zo iets bestond als prostitutie. Maar ik veroordeel die vrouwen niet. Alleen zou ik het verschrikkelijk vinden mocht ik zo iets moeten doen. Iets gaan drinken op een terras waar ze ook alcohol schenken: geen probleem, zolang er maar cola in ons glas zit in plaats van bier. Een museum waar naaktschilderijen hangen bijvoorbeeld, wij zien dat in zijn historische of artistieke context – zolang het maar geen tentoonstelling is alleen over naakte kunst, is het voor ons geen probleem. Maar wij gaan nooit naar musea, behalve met school, want musea zijn saai.”(Groepsinterview meisjes)

De “stad” wordt in de katholieke (of algemeen christelijke) traditie met argwaan bekeken, en het platteland verheerlijkt; dat is tenminste een evolutie van de laatste twee eeuwen, die vooral tot een aantal decennia geleden erg sterk stond. Maar de Islam heeft minder last van anti-stedelijkheid, aldus imam Jacob Mahi:

“De islam staat zeer positief ten aanzien van ‘de stad’. Het is immers een mogelijke ‘opening’ voor elke moslim. Van het dorp naar de stad gaan, betekent je openen voor anderen, anderen ontmoeten, uitwisselen. Tegelijkertijd moet je wel je voorzorgen nemen want omdat er in de stad zoveel mensen zijn heb je minder controle dan in je eigen vertrouwde familiale context, je riskeert een verlies van identiteit of dreigt in de verleiding te komen van dingen die niet goed voor je zijn. Het is dus belangrijk goed voorbereid te zijn. Dat is precies wat onderwijs en opvoeding moeten doen: mensen voorbereiden op die ‘opening’ zodat ze er goed mee omgaan.”

Volgens één intermediair, zelf van Marokkaanse origine, heeft Brussel de reputatie een open en moslim-vriendelijke stad te zijn:

“Brussel staat bekend als één van de beste steden voor Moslims. Dit is één van de meest vrije steden in Europa, waar je vrij je godsdienst kan beleven. Overal zijn hier moskeeën, Halal snacks etc. In Parijs of Madrid is dat niet het geval hoor. Ik denk dat alleen Londen nog beter doet – of je daar nu een hoofddoek, een tulband of een petje draagt: iedereen mag daar in zijn functie zijn overtuiging tonen.

3.2 GEBRUIK VAN DE RUIMTE

De centrale vraag in dit rapport is: op welke manier maken jongeren van recente Marokkaanse origine in het Brussels hoofdstedelijk gewest gebruik van de stedelijke ruimte? Alvorens een antwoord hierop te formuleren, moeten we eerst weten waar ze wonen, en hoe ze daar terecht gekomen zijn.

3.2.1 CONCENTRATIE & GENTRIFICATIE

De Marokkaanse gemeenschap heeft zich in de jaren '60 en '70 vooral ingeplant in de meest toegankelijke woningmarkt in de voormalige arbeiderswijken langs de kanaalzone.²³ Deze buurt beleeft momenteel een bescheiden heropleving, die meer dan 20 jaar geleden begon in de Dansaertstraat. Met als gevolg een prijsstijging op de huizenmarkt, waardoor de Marokkaanse gemeenschap als het ware weggedreven wordt, in eerste instantie weg uit de Dansaertwijk over het kanaal richting Molenbeek, maar ook verder naar randgemeentes waar nog betaalbare woningen beschikbaar zijn zoals naar Vilvoorde, Machelen, Grimbergen en Sint-Pieters-Leeuw. Zelfs tot in Ronse in Oost-Vlaanderen op de taalgrens (en waar men zich dus in het Frans verstaanbaar kan maken), waar zich sinds enkele jaren een groei in de Marokkaanse gemeenschap aftekent, voornamelijk door inwijkelingen uit Brussel.

Om meerdere redenen staat de Marokkaanse gemeenschap niet erg sterk op de woningmarkt: slechts 28,9% van de Belgische Marokkanen is eigenaar van een woning in België.²⁴ Dat maakt hen gevoelig voor prijsstijgingen. Eén van de redenen daarvoor is dat ze niet enkel investeren in vastgoed in België maar vooral ook in hun land van herkomst, door de aankoop van een huis daar (60,6% is eigenaar van een huis in Marokko, wat het dubbele is van het aantal dat huiseigenaar is in België).²⁵

Imam Jacob Mahi:

“In Brussel zijn de Marokkanen zich gaan verenigen zodra ze in Brussel kwamen wonen. Ze wonen samen in Molenbeek, Anderlecht etc. “La practice de la proximité” heeft ghetto’s gecreëerd. Ze voelden zich meer op hun gemak in de stad onder ‘soortgenoten’,

23 Voor meer informatie hierover, zie WILLAERT & DEBOOSERE (2005)

24 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 41

25 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 42

voor de samenleving was het beter dat ze samen woonden omdat ze dan productievere arbeidskrachten waren, en het was ook goed om hen te controleren. Dat alles maakt wel dat de moslims van Brussel niet mee het design van de stad hebben bepaald; ze hebben niet hun impact op de urbanistische evolutie van Brussel gehad – dat maakt dat de stad vrij onbekend en ‘vreemd’ is voor hen. Tegelijk hebben ze in hun eigen buurten al gauw hun eigen wereld opgebouwd, met Moskeeën, Halal beenhouwerijen, koran scholen etc.”

Kortom: krachten binnen en buiten de Marokkaanse migrantengemeenschap drijven hen samen op een soort van “eigen grondgebied” zo men wil: de Kanaalzone van Brussel, of de “arme halve maan”. En daar worden ze nu langzaam aan weer uitgedreven door stijgende huis-en huurprijzen, een proces dat in de sociale geografie bekend staat als gentrificatie²⁶. Die gentrificatie werd door de jongeren met wie we spraken echter niet gezien als een probleem of een bedreiging; integendeel – sommigen, zoals volgende 16-jarige ervaren het als positief – en ondanks hun gehechtheid aan hun buurt zien ze zich later, als ze een gezin zullen hebben, toch elders naartoe trekken:

“Ik merk dat er soms gebouwen bijkomen of andere worden gerenoveerd. Die zijn chiquer dan veel andere gebouwen en huizen in Molenbeek. Ik vind het goed dat er meer zo’n gebouwen bijkomen, het zal ervoor zorgen dat het beter wordt om in Molenbeek te wonen.” (Jongen, 16)

De intermediairen bevestigden dat gentrificatie geen bekommernis is bij jongeren:

“Dat Molenbeekse woningprijzen duurder worden als gevolg van gentrificatie, raakt hen niet omdat ze in hun dagelijks leven er niet mee in contact komen. Zij moeten nog niet op zoek naar een appartementje, dus ze hebben geen idee wat de prijzen zijn en dat die langzaamaan stijgen in Molenbeek. Ik merk wel dat wanneer wij spelletjes doen op kamp met als onderwerp ‘later’ dat ze er toch meestal wel van dromen om elders te gaan wonen. Er zijn er maar weinig die hun toekomst verbinden aan Molenbeek. Als ze beginnen te denken aan settelen en een gezin stichten, denken ze aan plaatsen buiten Brussel, waarbij een groene omgeving belangrijk is.”

26

Voor een goede korte inleiding over het fenomeen van de gentrificatie in Brussel, zie VAN CRIEKINGEN, 2006.

3.2.2 MOBILITEIT BINNEN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Een beeld op de mobiliteit van jongeren van recent Marokkaanse origine in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest presenteren we in vier delen:

- a) de algemene visie erop van **intermediaren**;
- b) getuigenissen van de **doelgroep** zelf;
- c) focus op het verschil tussen **jongens en meisjes** in het gebruik van de ruimte;
- d) focus op het “**wijkgevoel**”.

a) Visie van de intermediaren

Even herhalen: in de studie *Jeunes en Ville, Bruxelles à dos (2008)* werden jongeren van recent Marokkaanse origine (in dit geval uit Anderlecht) voorgesteld als beperkt in hun bewegingsvrijheid, teruggedrongen op een territorium, enzomeer. Tijdens gesprekken met intermediaren werd dit beeld over het algemeen bevestigd, maar sommigen nuanceerden het ook. Molenbeeks-Marokkaanse jongeren gebruiken inderdaad “subtiele listen” én beschouwen Molenbeek niet noodzakelijk als een ghetto waar ze vast zitten, maar ook als een gezellige wijk vol leven, hun territorium waar ze zich thuis voelen.

GEEN STAD, MAAR VERSCHILLENDE “SECTEURS”

Sommige intermediaren legden er de nadruk op dat de jongeren inderdaad weinig uit hun wijk komen. Brussel is voor hen geen stad, maar verschillende “secteurs”:

“In Molenbeek zijn ze thuis, wat daarbuiten ligt kennen ze niet en ze zijn er niet op hun gemak. Ik herinner mij Siham, die totaal overstuur haar verhaal deed hier: ‘Ik was met de school in een buurt waar er alleen maar zwarten waren. Kappers, kruideniers, restaurants, zelfs de bakkerijen zijn daar Afrikaans! En overal op straat zag ik alleen maar zwarten. Ongelooflijk toch, kan je je dat voorstellen? On est quand-même en Belgique!’ Een meisje dat opgroeide in Molenbeek, dat voor het eerst in een deel van Brussel komt dat ze niet kent, en dat geen idee heeft van hoe die stad eruit ziet, welk soort mensen er wonen. Ze wist niet dat Matongé bestond en was gechoqueerd.”

Buiten hun buurt voelen Marokkaanse jongeren zich niet op hun gemak, daarom verplaatsten ze zich in groep:

“Ze blijven bijeen, halen stommititeiten uit en doen vervelend om hun schrik te overstemmen. In de Nieuwstraat bijvoorbeeld, daar durven ze komen, maar ze zijn natuurlijk op hun ongemak. En in City 2. Ze blijven dicht bijeen en vallen individuen lastig, gewoon om zich beter te voelen en hun ongemakkelijk gevoel kwijt te raken.”

Door dit gedrag hebben ze de neiging om, waar ze ook komen, de anderen weg te jagen:

“Het gevolg is dat in de Nieuwstraat steeds meer Marokkanen komen en steeds minder blanken: die blijven er weg omdat er te veel Marokkanen zijn – die vinden de Nieuwstraat ‘niet meer veilig’. Hetzelfde fenomeen zie je hier in Molenbeek. De commercie was hier zeer gemengd, maar de meeste van die zaken zijn gesloten en overgenomen door Marokkaanse zaken. Molenbeek is daardoor een ghetto geworden. Zelfs Marokkanen die het wat beter hebben of die ambitieuzer zijn, trekken weg uit Molenbeek en verspreiden zich over de stad. Hun plaats wordt ingenomen door nieuwe migranten: Albanezen, Polen, zigeuners.”

Een andere intermediair, zelf van Marokkaanse origine, bevestigde dat Marokkaanse jongeren van Molenbeek vaak bewegen op een zeer beperkt terrein, maar hij nuanceert het beeld: de jongeren komen wel degelijk buiten hun wijk. Hij haalt daarbij de voortdurende politiecontroles aan als verklarende factor, en wijst op de concentratiepolitiek van de Molenbeekse overheid, én hij legde het verband met de discriminatie op de vastgoedmarkt, die hij zelf aan den lijve had ondervonden²⁷:

“Veel jongeren hier in Molenbeek hebben een perimeter die niet groter is dan 100 m2. Waarom ze weinig bewegen? Ze voelen zich hier thuis, ze voelen zich hier veilig. Hier kennen ze alles en iedereen. En als ze buiten Molenbeek komen, hebben ze vaak problemen. (...) De belangrijkste reden voor jongens zijn de politiecontroles in andere wijken: een jongen die een lief heeft in Woluwe en die op bezoek gaat bij haar, wordt tegengehouden door de politie nog voor hij kan aanbellen. ‘Wat doe jij hier? Jij hoort hier niet thuis’, zeggen ze dan. En als die jongen probeert uit te leggen dat

²⁷ Discriminatie op de huisvestingsmarkt, en het effect ervan op de concentratie van de Marokkaanse gemeenschap in de kanaalzone wordt ook bevestigd door wetenschappelijk onderzoek: zie TORREKENS (2007), p. 5: “ Het weigeren aan vreemdelingen te verhuren, discriminatie bij de toekenning van sociale woningen, enz., zijn andere verschijnselen die in niet onaanzienlijke mate hebben bijgedragen tot dit concentratiefenomeen.”

zijn lief een meisje uit Woluwe is, dan geloven ze hem niet. Kijk, als dat soort van behandeling je telkens weer te beurt valt, dan krijg je schrik om nog buiten te komen, dan krijg je schrik van 'de anderen'. Het stadsbestuur doet dit trouwens opzettelijk, om Marokkanen vooral in Molenbeek te houden. Het is volgens hen best dat Marokkanen in één buurt samen zitten en dat ze niet te veel verspreiden over de rest van de stad. Zelf heb ik ook al aan den lijve ondervonden wat het betekent om Marokkaan te zijn in Brussel. Na 20 jaar in Molenbeek zocht ik een appartement in de buurt van Jette. Een heel jaar heb ik gezocht, en telkens had de eigenaar wel een excuus: 'Sorry meneer, u beantwoordt niet aan de criteria'. Als je dan vraagt wat precies die criteria zijn, dan kunnen ze daar niks zinnigs op zeggen. Maar duidelijk is het wel natuurlijk. Men wil geen Marokkanen buiten Molenbeek. Uiteindelijk ben ik toch op huizenjacht gegaan in Molenbeek, en op één dag was het beklonken."

Getuigenissen uit onderzoek wijzen ook altijd op het probleem van de politiecontroles. Een typische getuigenis: "Altijd controles, controles en controles. Het zijn altijd dezelfde, ze vernederen ons. Ik liep een keer in een chique wijk en de politie stopte en controleerde ons, en zei dat we moesten terugkeren naar onze wijken, naar onze gemeenschap, in Schaarbeek en Molenbeek."²⁸

Meer in het algemeen is racisme jegens Marokkanen zeker geen kwestie van perceptie alleen: onderzoek bij laatstejaars scholieren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, bijvoorbeeld, wees uit dat het "wantrouwensniveau" jegens mensen van Marokkaanse origine het hoogst ligt: 26,9% wantrouwt hen, tegenover bijvoorbeeld Turken (18%), Polen (11,7%) of Vlamingen (of anders gezegd "Nederlandstalige Belgo-Belgen") 12,4%.²⁹

28 SAAF, SIDI HIDA & AGHBAL (2009), p. 85

29 Zie JACOBS & REA (2007), p. 13

‘NORMAAL’ GEBRUIK VAN DE STAD?

Een andere intermediair stelde het beeld uit de studie van Samarcande bij: volgens hem hebben Marokkaanse jongeren eigenlijk een vrij ‘normaal’ gebruik van de stad, en verlaten ze Molenbeek dikwijls – niet in de laatste plaats om te ontsnappen aan de sociale controle in de gemeente. Hun voorkeur gaat uit naar plaatsen waar ze minder racisme ervaren:

“Het is een misvatting te denken dat jonge Marokkanen zich niet bewegen in de stad. Nee, ze zijn daarin zoals iedereen: ze komen alleen daar waar ze iets kunnen komen doen, waar er iets is dat hen interesseert, of waar ze moeten zijn. Ze zijn zoals elke stadsbewoner: iedereen heeft zijn eigen parcours in de stad. Plaatsen waar jongeren (jongens) van Marokkaanse oorsprong hun ding doen: de Heizel want là on ne casse pas la tête: ze worden er niet scheef bekeken zoals op veel andere plaatsen in de stad. En er is daar een aanbod dat hen interesseert: cinema, voetbalveldjes etc. In de Nieuwstraat komen ze ook, om te shoppen maar ook voor de m’as tu vu: meisjes spotten; en ook wel jongens – omgekeerd dan. Ze gaan naar parkjes, bijvoorbeeld het Josephatpark; dat vinden ze toegankelijk en daar hebben ze niet het gevoel ‘out of context’ te zijn – maar anderzijds gaan ze bijvoorbeeld niet naar het park van Woluwe. In elk geval: ze gaan vaak weg uit hun buurt om aan de sociale controle te ontsnappen.”

Dat de wijk wordt verlaten om te ontsnappen aan sociale controle, wordt ook erkend door imam Jacob Mahi, al vindt hij dat zelf niet noodzakelijk zo positief:

“In hun eigen buurt voelen jongeren zich beschermd, ze voelen zich goed. In hun eigen wijken gedragen jongeren zich doorgaans zoals het hoort. Ze vinden het belangrijk dat ze eervol zijn in hun eigen omgeving. Maar veel jongeren zijn gericht op de stad, dit vooral omdat die hen verlost van de sociale controle in hun eigen omgeving. Het is niet in hun eigen buurt dat ze zaken doen die tegen de islam zijn, maar wel in de stad, buiten hun vertrouwde omgeving. Dat is natuurlijk niet goed voor de stad. In Brussel zien we dat duidelijk gebeuren, omdat alles zo compact dichtbij is – in Parijs bijvoorbeeld komen moslims moeilijker in de stad omdat de banlieues waar ze wonen zo ver zijn van de stad.”

De vele parken in Brussel bieden ook uitwijkmogelijkheden:

“Parken, daar komen de koppeltjes samen. Per definitie is dat buiten Molenbeek want hier is geen park en te veel sociale controle. Populair zijn de Kruidtuin, het Dudenpark, Hermann-Debroux, het park van Tervuren en het park van Woluwe.”

Volgens nog een andere intermediair valt het relatief mee met het gebruik van de ruimte door deze jongeren. Hij wijst erop dat Brussel geen totale segregatie kent, zoals in Parijs en zijn banlieues.

“Jongeren uit Molenbeek komen wel degelijk buiten hun wijk, ze kennen Brussel. Ze gebruiken daarvoor de metro, ze kennen het metroplan quasi uit het hoofd. Wel is het correct dat ze zeker niet overal in Brussel komen, en als ze buiten Molenbeek komen dan is het voor welbepaalde zaken: om naar school te gaan bijvoorbeeld. Ook blijven sommigen echt wel hangen in de buurt en geraken ze er niet makkelijk uit.

(...)Het is hier niet zoals in Parijs, waar migranten zich echt volledig uit de context voelen op de Champs Elysées. Neen, in Brussel wandelen ze geregeld naar het centrum en ze voelen zich daar relatief op hun gemak. Het kan natuurlijk nog altijd beter en het zou niet slecht zijn mochten ze andere buurten leren kennen. Maar onmogelijk is het zeker niet want ze kennen de weg al een beetje en het is geen onmogelijke drempel om over te geraken.”

DE WIL OM BUITEN TE KOMEN

Zeer belangrijk: er bestaat bij de jongeren wel degelijk een wil om buiten te komen en de stad te verkennen, maar ze voelen zich onzeker:

“Het is niet dat ze niet willen uit hun eigen wijk komen, maar ze voelen zich elders niet welkom. We zien ook dat ze bijvoorbeeld via Facebook wel gretig contact leggen buiten de grenzen van Molenbeek. In de realiteit is dat veel moeilijker. Eigenlijk zouden ze graag overal naartoe gaan. Bijvoorbeeld naar de Europese wijk. Maar ze voelen zich bekeken, de blik van de Belgen toont racisme en wantrouwen. Natuurlijk is er paranoia mee gemeoid, maar het is ook wel een realiteit. Hier merken we dat culturele uitwisselingen altijd goed werken om schrik en vooroordelen aan te pakken. Wij doen het jaarlijks met Vlaanderen. We zien dat die Vlaamse jongeren vaak schrik hebben van onze jongens uit Molenbeek – maar na dat project dat 6 maanden duurt zien we dat de koudwatervrees weg is, en de vooroordelen ook. Langs beide zijden.”

Uit een individueel gesprek met een jongen van 22 bleek dat zulke initiatieven soms ook echt helpen:

“Zelf heb ik ook lang opgesloten gezeten in de wijk. De kentering kwam twee jaar geleden. Ik ben toen met D’Broei naar het buitenland geweest, en zo heb ik mijn blik verruimd. Er zijn toen ongelooflijk veel barrières weggefallen. Tevoren had ik net zoals veel jongeren schrik; ik had geen idee welke taal ze spraken. Daarna besepte ik dat ik mijn grenzen had verlegd, en werd ik meer geïnteresseerd in Brussel. Ik leerde ook meer de rijkdom zien van verschillende soorten mensen en culturen. Wat een verschil met vroeger, toen ik mij het beste voelde thuis, in mijn eigen omgeving. Nu wil ik mijn studies afwerken, de wereld ontdekken, en ook in mijn eigen gemeenschap de boel organiseren. ”

‘IN BRUSSEL ZIJN ZE VERBRAND’

Intermediairen wezen ook op de tendens voor jongeren, om, als ze hun eigen wijk verlaten, meteen ook de stad Brussel te verlaten – wat extra wijst op het belang van initiatieven om hen méér vertrouwd te maken met hun eigen stad:

“De tendens is ook dat als ze uit hun buurt komen, ze niet in Brussel uithangen maar liefst buiten Brussel gaan. Ze nemen niet eens meer de moeite om Brussel te ontdekken. Dat heeft natuurlijk ook met de mentaliteit in het Brusselse uitgaansleven te maken: systematisch worden Marokkanen in dancings geweigerd – meestal met foefjes zoals dat je een ‘carte de membre’ moet hebben en zo. Zo is het voor jonge Marokkanen niet meer prettig in Brussel, dus hun gevoel voor de stad is niet bepaald positief. Ze denken dat alle Belgen racisten zijn, en de Brusselaars nog het meest van al. En ze kunnen vergelijken: wanneer ze bijvoorbeeld uitgaan in Nederland, ondervinden ze veel minder racisme dan in België.”

EEN NIEUWE MENTALITEIT

Er wordt een verandering van mentaliteit waargenomen, over de generaties:

“De jongste generaties komen wel meer buiten dan de ouderen. De mentaliteit verandert toch, er is steeds minder schrik en schroom. Je ziet dat ouders nog altijd een school dicht bij huis verkiezen, maar daar speelt de metro een belangrijke rol: een school vijf haltes van huis is nog ‘dichtbij’. En voor school komen ze dan in andere

delen van de stad. Jongeren die aan de Beurs een glas gaan drinken of uitgaan in Luik, dat zijn geen uitzonderingen meer. Die hebben genoeg van hun buurt, die grijs, vuil, oud en verlaten is. Die organiseren met hun vrienden weekends buiten hun buurt. Je ziet: niet iedereen hemelt Molenbeek op. Het zijn vooral sommige echt jonge gasten, maar de anderen zien wel dat Molenbeek achterop hinkt, en dat het hier minder goed leven is dan in andere delen van de stad.”

Intermediären wijzen ook op het bestaan van subgroepen, met een verschillend gebruik van de ruimte:

“Degenen die overal in het oog springen zijn natuurlijk wel de probleemgevallen, en dit vooral omdat (...) de gemeenschap niet sterk genoeg is om die minderheden aan banden te leggen. Ze krijgen er maar geen greep op. Maar zoals gezegd: de anderen zijn er ook. Die bijvoorbeeld geld uitgeven om naar lezingen te gaan van Tariq Ramadan – studerende jongeren vinden hem vaak geweldig. Dat soort van lezingen is een soort van Taisé voor de islamieten: er wordt daar evengoed gedatet. Meisjes en jongens komen mekaar daar tegen in een sociaal aanvaard milieu. Die vormingen geven hun passie, leveren hen een lief op, geven hen structuur en houvast. Er zijn ook de bling bling & tectonic types die het westerse consumptiepatroon hebben overgenomen, en die veel blanken daarom ‘beter geïntegreerd vinden’. En natuurlijk zijn er ook de zeer strenge Islamieten die die westerse manier van leven volledig verwerpen.”

Kledij is daarbij zeer belangrijk:

“Ze geven veel geld uit, aan merkkleding bijvoorbeeld. 200 euro voor een paar schoenen: geen probleem. Als het maar geld kost, is het goed. Gratis werkt niet. Twee keer per maand naar Océade is normaal, terwijl dat toch telkens 18 euro inkom is. Ze zijn geïnteresseerd in dure merken, genre Dolce&Gabbana, Louis Vuiton. Ze willen tonen dat ze geld hebben, ze doen show-off. Er zijn ook steeds meer Marokkanen op bepaalde plaatsen, zoals op de terrasjes aan Sint-Goriks, doordat handelaars hen veel meer tolereren dan vroeger. Ze merken namelijk dat Marokkanen veel uitgeven, het zijn goeie consumenten. Velen zijn fashion victims – sommigen verkleden zich drie keer per dag... – en daar is een grote kleerkast voor nodig.”

Dit belang van kledij voor de jongeren werd door allen bevestigd:

“Ze zijn fel met kleding bezig, ze volgen de trends en gedragen zich als snobs. Twee jaar geleden waren het de blauwe joggings die in waren, met zo’n streepje aan de knie – wel, heel Molenbeek liep ermee rond. Die broeken bestonden ook in het rood, maar

je moest al een heel speciale zijn om daarmee buiten te durven komen – dat zijn ‘de extraverten’. Ze hebben hun eigen benamingen voor hun joggings trouwens. Toen ik naar de film “Les Barons” ging kijken, ging er een algemene blijk van herkenning door de zaal toen een personage met zo’n blauwe training in beeld kwam... Nu is die broek namelijk uit de mode bij de Molenbeekse Marokkanen, maar elk van hen heeft twee jaar geleden zo’n broek gehad... Ook de meisjes zijn met kleding bezig. Hoofddoeken en kleding zijn bijvoorbeeld verbluffend assorti.”

NOOD AAN MEER INITIATIEVEN

De slotsom van onze gesprekken met de intermediairen: Molenbeekse jongeren, volgens hen, zijn dus zeker niet allen teruggedrongen in hun wijk. Maar sommigen wel, en de andere hebben vaak een specifiek en stereotiep gebruik van de ruimte in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Daarom zien intermediairen absoluut een noodzaak aan meer initiatieven, om de Marokkaanse jongeren van Molenbeek uit hun wijk te brengen, en de weg te wijzen doorheen de stad:

“Het klopt absoluut dat veel Marokkaanse jongeren bijna niet uit hun wijk geraken. Met onze jeugdwerking is dat onze belangrijkste doelstelling: hen uit hun veilige cocon van Molenbeek te krijgen, uit de hen vertrouwde wereld waar ze anders niet buiten geraken. Ze hebben allemaal hun vriendenkring hier; en hun leven speelt zich integraal hier af. Niet eens in ‘groot Molenbeek’, maar dan nog in hun kleine deeltje van Molenbeek. We merken dat ook aan onze jongerenwerking: daar komen alleen jongeren naartoe uit de directe omgeving. Opvallend is ook als we met hen door de wijk gaan, kennen ze letterlijk iedereen. Gaan we het kanaal over naar Brussel, dan kennen ze volstrekt niemand meer. Voor hen is dat een groot verschil dat hen angst inboezemt. (...) Deze jongeren hebben veel nood aan initiatieven die hen buiten hun enge context en vertrouwde buurt krijgen. Vooral tijdens de vakanties: dan vervelen ze zich te pletter. Iedereen is met vakantie, en zij blijven achter in een uitgestorven Molenbeek. Dus ja, ze hebben nood aan wervende informatie over dingen die ze kunnen doen tijdens het verlof.”

Vooraf het ontwikkelen van een zomeraanbod is belangrijk:

“Veel jongeren sparen om de zomer iets tofs te kunnen doen. De vakanties worden geregeld en beslist door de vaders, die hun kinderen meestal een maand of anderhalve maand meepakken naar Marokko – maar dat lukt vaak niet elk jaar, slechts om de twee jaar. Ze gaan met de auto, en anders met de bus maar slechts zelden met het

vliegtuig. Veel jongeren die achterblijven (toch wel de helft gaat niet op vakantie) in Molenbeek vervelen zich steendoed. Zij gaan niet, zoals Vlaamse jongeren, massaal naar muziekfestivals. Ze hebben nood aan informatie over het aanbod dichtbij waar ze gratis naartoe kunnen, en dan zo uitgelegd dat het vertrouwd lijkt en hen op hun gemak stelt. Bijvoorbeeld als ze de muziek kennen, of de band die speelt, dan krijg je ze soms mee. Franstalige hiphop scoort nog altijd het best. In Molenbeek is er geen aanbod wat dat betreft voor hen. Er is alleen de Vaartkapoen maar daar gaan ze nooit naartoe. Ze doen ook liefst dingen in groep – naar een concert gaan doe je nooit alleen, maar het is ook niet zo makkelijk voor hen om hun vrienden mee te krijgen. Dus in de praktijk gebeurt het niet. Naar Brussel Bad gaan ze dan bijvoorbeeld wel – waarschijnlijk omdat het vlakbij is en omdat er een voetbalveldje is.” (Intermediair)

Wie initiatieven ontwikkelt moet er vooral op letten, dat de jongeren komen op plaatsen waar ze anders niet komen, zegt een intermediair:

“Ik zou er niet voor pleiten Marokkaanse jongeren alleen naar Halal snacks en restaurants te sturen, want het is goed wanneer ze ook buiten hun vertrouwde context durven te komen. Dus indien je Halal icoontjes op een kaart zet, gebruik die dan om hen in de buurt te laten rondkijken en zaken te ontdekken die ze nog niet kenden.

Intermediaren hadden ook een visie op wat een goed product zou kunnen zijn:

“Ze kunnen niet goed kaart lezen, zijn weinig vertrouwd met dit medium. Wat ze wel gebruiken en kennen, is het metroplan. Ze kennen de metro in het echt, kennen de stations en kunnen een verbinding maken met wat ze op het plan zien. Met andere plannen over buurten waar ze nog niet zijn geweest, gaat dat niet werken. Ze hebben herkenningpunten nodig, waar ze al geweest zijn zoals de trappen van de Beurs, de Chaussée de Gand, bekende metrostations. Ik heb al vaak gemerkt dat de meest eenvoudige plannetjes gewoon niet werken – drie straten en een park en nog vinden ze het niet. Als ik dan zeg: “je stapt tot aan de Brico en van daar kan je de bomen van het park al zien”, dan gaat het al wat beter. Het heeft ook met onwennigheid te maken: niet vertrouwd zijn met het medium. Het metroplan is dan weer geen probleem. Ze kennen de basiliek van Koekelberg, de trappen van de Beurs, de City2, het Justitiepaleis, misschien een paar kerken (ze vinden het meestal plezant om kerken binnen te gaan), en de moskee om de hoek – die grote in het Jubelpark, daar komen ze nooit en die kennen ze dus niet. (nvdr: in verschillende interviews gaven jongeren eigenlijk aan dat ze hier wél kwamen, bijvoorbeeld voor de Koranschool.)”

Ook andere intermediairen vonden een kaart niet ideaal en suggereerden eerder een spel, hetzij een stadspel, hetzij een videospel:

“Een game is veel meer geschikt dan een plan: games zijn hun medium bij uitstek. Kijk naar die game die werd gemaakt van de bedevaart naar Mekka: die is mega populair. Daar kan je virtueel de bedevaart doen, als personage met andere personages daar praten, alle rituelen doen etc. Mocht je zoiets van de stad kunnen maken: een virtuele beleving, dan zou je hen ervaring met de stad laten opdoen nog voor ze echt in de stad komen. Het kan hun schrik en drempelvrees weghalen, en hen leren omgaan met de stad. Eerst ervaring opdoen in dit soort van second life en dan met eigen ogen gaan aanschouwen, dat is de beste aanpak. En indien toch een plan: lezen doen ze niet dus moet zeer visueel zijn, en zeer duidelijk.”

b) Volgens de doelgroep zelf

De interviews met intermediairen wezen op het bestaan van diverse subgroepen, inzake het gebruik van de ruimte in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Daarom peilden we vooral daarnaar in de interviews met de doelgroep zelf, en daarom deden we ook afzonderlijke interviews per subgroep. Veruit het belangrijkste onderscheid – daar was iedereen het over eens – is dat tussen jongens en meisjes. Daarom spraken we hen afzonderlijk, in individuele en groepsinterviews. We spraken, bij de jongens, ook afzonderlijk met “rondhangjongeren”, die we aanspraken op hun “territorium”, namelijk op straathoeken en aan metrostations. Daarnaast spraken we met jongens die een ander gebruik van de ruimte hebben: die niet rondhangen op straat, en zich ook niet per se in groep bewegen doorheen Brussel. Al deze gesprekken zijn verkennend; de visies uitgedrukt in deze gesprekken zijn niet noodzakelijk representatief.

Maar eerst schetsen we een algemeen beeld.

REDENEN OM MOLENBEEK TE VERLATEN

Voor alle categorieën blijken toch al gauw diverse, vaak zeer praktische redenen te zijn om Molenbeek te verlaten, zoals onder meer bleek uit het groepsinterview met de Chiro-meisjes:

“Voor school – daar gaan we naartoe met de metro. Om te gaan wandelen, om vrienden te bezoeken die op een andere school zitten elders in Brussel, om familie te bezoeken. En voor de dokter moeten we vaak ook buiten Molenbeek – een goeie tandarts bijvoorbeeld. Soms gaan we naar de grote moskee aan Schuman. Elke eerste zaterdag van de maand is er een conferentie, en dat kan over van alles gaan, bijvoorbeeld over de hoofddoek. Wij gaan liever naar de grote moskee, want die in Molenbeek zijn klein en overvol. Het is ook plezant om voor of na ons bezoek aan de grote moskee wat te wandelen in het Jubelpark. In Molenbeek is er niet veel groen, dus als we ergens anders zijn profiteren we ervan om wat te wandelen.”

Maar ook voor ontspanning komen ze buiten Molenbeek, zoals bleek uit hetzelfde interview:

“Een ijsje gaan eten, da’s al een goeie reden om buiten Molenbeek te gaan. Picknicken en wandelen in een mooi park, een dürüm gaan eten, shoppen en met vriendinnen iets gaan drinken ook. Wij gaan meestal uit eten in Molenbeek, maar we gaan ook wel eens naar Pizzahut en de Quick in Brussel. Zelfs naar het restaurant van Ikea, maar dat is dan als je daar aan het shoppen bent. Uit eten doen we altijd met onze ouders. In en buiten Molenbeek gaan we ook naar de Halal snacks die we kennen. Matongé is bekend voor zijn coiffeurs. Wie extensies wil bijvoorbeeld, of een speciaal kapsel, die kan daar naartoe. Zomaar om te gaan wandelen zouden wij daar nooit komen, maar vriendinnen gaan daar wel eens naar de coiffeur en dan is het tof om mee te gaan. Ik denk wel dat het daar een gevaarlijke wijk is. En je ziet bijna alleen zwarten op straat, echt wel speciaal.”

“Aan het Atomium, daar gaan we wel eens ijsjes eten, of friet. Het is ook een toffe omgeving om te wandelen en goed bereikbaar met de metro. Om te picknicken (zelf thuis eten maken doen we zeer zelden, meestal gaan we een broodje halen of iets van in de McDonalds) gaan we naar het park van de Kruidtuin of zo, en soms eens naar Tervuren of dat zeer grote park (Zoniënwoud, n.v.d.r.) maar dat gebeurt maar zeer zelden.”

Vervoersmiddel is de metro:

“Om ergens te geraken gebruiken wij de metro. Al gebeurt het ook dat we worden gebracht met de auto, of dat we de bus of tram nemen – maar toch meestal de metro.”

De metrostations die ze het beste kennen omdat ze die het meest gebruiken: De Brouckère, Graaf Van Vlaanderen; Zwarte Vijvers en Centraal Station op lijn

1A/1B, Simonis en Bockstael op lijn 1A, Weststation op lijn 1B, Hallepoort en Rogier op lijn 2.

RONDHANGJONGENS

We spraken ze aan op de hoek van de straat : 4 jongens tussen 15 en 18 jaar oud. Zij bevestigden het meest het beeld uit de studie van Samarcande. Hun positie is zeer defensief: ze verlaten Molenbeek nauwelijks, zien daar de zin niet van in, immers alles is er voorradig, enzovoort:

“Wij gaan niet veel buiten Molenbeek. Waarom ook, we zitten hier goed. Meestal kan je ons vinden aan metro Zwarte Vijvers, elke dag vanaf 16u, soms tot middernacht in de zomer. Anders tot een uur of zeven. Wat wij daar doen? Gewoon, kletsen. En het is een ideale plek om naar de meisjes te kijken, want vanaf 16u passeren ze daar allemaal, het is een echt knooppunt. Ze komen van school, of gaan naar de Chaussée de Gand om te shoppen. Wij hangen op straathoeken, omdat onze vaders in de cafés zitten. We kunnen er moeilijk gaan bij zitten, dat gaat niet. De straathoeken en de metrohaltes zijn van ons. In Molenbeek zijn goeie snacks, dus daarvoor moeten we ook niet naar Brussel. Buiten Molenbeek gaan we wel eens naar Rogier, om van daar naar de Rue Neuve te gaan. Waarom? Om te shoppen, te wandelen en naar de mensen te kijken (“drager”, zegt er één. Allen dragen ze dure kleren: schoenen ter waarde van 120€, Air Max sportschoenen t.w.v. 100€, Armani jeans t.w.v 160€ ... n.v.d.r.)

Om te shoppen moeten we wel buiten Molenbeek gaan, want hier bij ons zijn er gewoon geen winkels die goeie merken verkopen. De Chaussée de Gand bijvoorbeeld, dat is 100% voor meisjes. Vlakbij de Rue Neuve is ook Place des Martyrs, en daar komen de bourgeois meisjes. Uit onszelf zouden we niet naar de buurt rond metro Schuman gaan. Maar daar is de grote Moskee, en dus komen we daar toch wel eens. Dat park daar de Cinquantenaire, dat zegt mij niets. Die musea en dergelijke, on ne fait pas. Cultuur, dat is niet aan ons besteed, dat interesseert ons niet. Het legermuseum, ook niet nee. Het Atomium, daar komen we wel eens. Vroeger om te voetballen, nu om te wandelen.” (wandelen is een eufemisme: dat is “wandelen met het lief” en alles wat daarbij hoort, n.v.d.r.)

“We zijn al allemaal gecontroleerd geweest, al vaak zelfs. Bijvoorbeeld aan het kanaal omdat daar sackjackings voorvallen. Maar daarvoor laten we het niet om daar te komen. Na een tijd ben je dat gewoon. Kortom, we weten waarom we waar gaan. We zitten goed in Molenbeek en voor de rest weten we waar in Brussel we ons gerief kunnen

vinden; voor de rest interesseert het ons niet. In Molenbeek hebben we praktisch alles. Alleen geen park, geen goed zwembad en om te shoppen is het voor ons nul. En de meisjes zijn hier moeilijk, ook al omdat hun grote broers overal zijn. Maar de snacks bijvoorbeeld, die zijn hier het best. Rigalo op Chaussée de Gand: top klasse!”

“IK BEWEEG LIEVER”

Een ander beeld kwam naar voren uit een gesprek met een jongen van 16 -- al bevestigt ook hij onbekend te zijn met grote delen van Brussel:

“Een beetje in Molenbeek op straathoecken hangen, dat spreekt mij niet aan – ik beweeg liever. Als we buiten Molenbeek gaan, dan is het vaak om vrienden of familie te bezoeken die in andere delen van Brussel wonen zoals Anderlecht. Maar in grote delen van Brussel ben ik nog nooit geweest. Sint-Gillis en Elsene bijvoorbeeld. Ik ga ook wel eens naar de Cora, een grote winkel met van alles, ondermeer ook kleding, in Anderlecht. Er zijn ook winkels met videogames daar in de buurt van Anneessens waar ik wel eens kom – ook die vind je niet in Molenbeek. Ook voor sport en cinema gaan we naar Brussel. Er zijn veel delen van Brussel die ik nog niet ken. Schuman en de Europese wijk ken ik dan weer wel: daar ging ik vroeger in de Grote Moskee naar de Arabische school. De wijk daar is mooi en indrukwekkend, heel chique ook. Ik leer de stad het beste kennen door deel te nemen aan straatspelletjes van Foyer – zo komen we overal in Brussel. Op de Grote Markt passeer ik wel eens. Het is er vooral mooi wanneer ze er een bloementapijt aanleggen. Voor de rest val je er vooral over de toeristen – het zou goed zijn mocht er een toeristische periode komen, tijdens dewelke toeristen Brussel in mogen, en buiten die periode niet. We gaan ook wel eens naar de Rue Neuve, om te shoppen. Het soort van winkels die je daar vindt, zijn er niet in Molenbeek. Sowieso zijn de handelaars, bijvoorbeeld die van de Gentsessteenweg, vooral op meisjes gericht – dat zijn betere klanten natuurlijk want die shoppen meer dan jongens. Maar wij moeten dus buiten Molenbeek gaan shoppen want een aanbod is er voorlopig niet – je kan hier geen deftige jeans vinden. Ook voor werk gaan we buiten Molenbeek – ik heb een studentenjob als speelpleinwerker in Ganshoren. Ik zou dat niet in Molenbeek willen doen omdat de kinderen hier veel te druk zijn, dus ik doe het in Ganshoren. Er zijn ook veel jongens die boksen – die kunnen daarvoor in Molenbeek terecht, maar er zijn er ook veel die daarvoor naar Schaarbeek of Laken gaan. Zelf kom ik met mijn ouders wel eens in de rest van Brussel – het is mijn ma die kiest waar we naartoe gaan. Ze houdt vooral van parken. We wandelen en picknicken dan. De favoriete plaats van veel Marokkanen om te picknicken is aan het Atomium.”

Meisjes, zoals jongens, bewegen zich meestal in groep buiten Molenbeek. Maar er zijn uitzonderingen:

“Ik ga wel eens naar de Avenue Louise, ik vind dat een aangename plek om te shoppen. Die dure winkels zoals Louis Vuitton, daar ga ik graag binnen, maar om er iets te kopen is het toch te duur. Het is meer om te dromen dat ik daar ga... Maar in die straat heb je evengoed betaalbare winkels, zoals Zara, en daar koop ik dan wel iets.”
(Meisje, 18 jaar)

Maar haar belangstelling is breder dan dat:

“Ik wil wel eens iets anders zien. In Molenbeek is altijd alles hetzelfde, er is weinig dat verandert of verrast. Ik ga soms met de metro naar het Centraal Station, en begin dan te wandelen. Ik denk niet ‘ik ga daar eens naartoe wandelen’, maar ik begin gewoon te stappen en ik sla straten in en hoeken om waar ik het mooi of interessant vind. Van het station langs het Koninklijk Paleis en het park zo naar de Europese wijk: prachtig! En het is daar zo rustig en mooi. Een groot verschil met Molenbeek, waar het vaak veel te druk is en niet zo proper en mooi.”

Met school gaan we soms naar musea in Brussel, zoals het Dinosauriërsmuseum (het Museum voor Natuurwetenschappen, n.v.d.r.) het Stripmuseum, het MIM en Bozar. Ik hou ervan om naar musea te gaan, maar in feite weet ik niet goed wat er allemaal bestaat. Daarom is het goed dat de school dat allemaal voor ons organiseert, dat maakt het makkelijker om er te geraken.”

c) Jongens & meisjes

Het kwam naar voor in alle interviews, zowel met intermediairen als met de doelgroep zelf: er is een groot verschil in gebruik van de ruimte tussen jongens en meisjes. Dit is een zaak waar iedereen zich bewust van was, en ook veel over te vertellen had. We hoorden veel tegenstrijdige opvattingen.

RELATIE TUSSEN DE SEKSEN: PERPLEXITEIT

De relatie tussen de geslachten onder Molenbeeks-Marokkaanse jongeren blijkt zeer complex en in volle beweging. Het is moeilijk om klaar in te zien of een greep op te krijgen, zoals al blijkt uit enigszins tegenstrijdige verklaringen van een intermediair:

“Ik merk een andere mentaliteit bij de Marokkaanse jongeren: er is minder respect dan in mijn tijd. Dat heeft te maken met de impact van films en internet. Ze praten al over seks in het eerste middelbaar. Wat een verschil met ons toen we jong waren: wij durfden meisjes niet eens aan te spreken, bloosden wanneer ze in de buurt waren, beschermden onze zussen maar ook meisjes die we niet kenden. Dat respect is volledig weg. Jongeren van nu denken ook dat een relatie is zoals in pornofilms – hun idee van vrouwen is dan ook zeer vervormd. In dat soort van films is er geen respect voor vrouwen, en ze denken dat het leven zo in mekaar zit.

“Ik merk ook een andere evolutie: steeds meer jongens zijn ook geïnteresseerd om over hun gevoelens te praten. En naar meisjes toe zijn ze meer en meer een gentleman. Vroeger surveilleerde de broer de zus, nu gebeurt het geregeld dat ze samen uitgaan, gewoon omdat ze dat allebei fijn vinden. Broers en zussen hebben een betere relatie dan vroeger.”

Het verschil tussen jongens en meisjes uit zich ook duidelijk in het gebruik van de ruimte. Om te beginnen zijn het vooral jongens die last hebben van de voortdurende politiecontroles. Maar het is meer dan dat:

“Er is een groot verschil tussen jongens en meisjes. Het is een andere mentaliteit, een andere cultuur. Jongens komen bijna de buurt niet buiten, en als ze gaan, is het in groep. Het heeft ook te maken met de voortdurende controles van de politie: hier in Molenbeek kennen ze de politie en de politie kent hen. Ze worden dus niet om de haverklap gecontroleerd. Terwijl in de rest van Brussel: dat is wel even anders... Meisjes hebben dat probleem niet, en sowieso zijn ze veel ondernemender om de stad te verkennen. Meisjes kennen de stad veel beter want ze komen overal, ook degenen met een sluier. Meisjes vormen ook een groepje van alleen maar meisjes. Ze gaan verder uit hun eigen buurt om, uit het zicht van hun familie en hun gemeenschap op hun gemak te zitten, te roken, te shoppen, etc. Meisjes zijn in het algemeen meer gemotiveerd om vooruit te raken in het leven. Je ziet dat ze hun best doen op school, verder studeren, een auto kopen, werk zoeken. Meisjes organiseren zelfs trips voor hun vriendinnen-clubje, naar Turkije en zo. (...) De jongens daarentegen, die investeren vaak alleen maar in show off doen. En in plaats van actief te zijn, zitten ze hele dagen

op internet. Ze komen zelden uit hun buurt, zeker niet om gewoon iets te gaan drinken zoals de meisjes doen. Als het is om hun maten te ontmoeten, dan doen ze dat gewoon in de buurt: ze hangen dan op één of andere straathoek. Welke straathoek, dat is vaak weloverwogen gekozen – hier in de buurt, bijvoorbeeld, verzamelen ze in de inkom van de apotheek – die is 's avonds dicht en dus storen ze niemand. Het is maar om geld op te doen dat de jongens buiten hun buurt gaan. En dan gaan ze carten (20 euro voor een kwartier) of iets anders waarmee ze show off kunnen doen.”

Er zijn, qua gebruik van de ruimte, grosso modo twee soorten jongens:

“In feite zijn er onder de jongens twee soorten: degenen die hele dagen in Brussel hangen, gecooïffeerd en opgekleed, en die bijvoorbeeld wel 20 keer per dag de Nieuwstraat op en af gaan. En dan zijn er anderen die praktisch nooit uit Molenbeek komen, tenzij er een concert is van een of andere rapper of er een promotie is of zo – voor dingen die ze in Molenbeek niet kunnen vinden kortom, zoals cinema bijvoorbeeld.”

Jongens vergen een aparte aanpak, en vooral zij vergen überhaupt een aanpak:

“Meisjes zijn vaak zelfverzekerder. En ze shoppen meer dan jongens. Bovendien gaan ze vaak verder voor restaurants en cafés – heeft ermee te maken dat ze uit het zicht van hun burens en familie willen zijn. De probleemgasten hebben complexen en zitten niet goed in hun vel. Ze hebben racisme meegemaakt of worstelen met een gebrek aan perspectief. Dat leidt tot autodestructie. Dat is het probleem van veel jongens vooral. We moeten hen motiveren om buiten te komen.”

Meisjes zelf bevestigen ook dit beeld, bijvoorbeeld degenen die een opleiding volgden bij BINT:

“Wij blijven niet in onze eigen buurt, wij komen buiten. Jongens hangen overal, bijvoorbeeld op de parvis van Molenbeek, maar wij doen dat niet, wij gaan liever naar huis, of ergens anders naartoe. Wat is het nut van in je eigen buurt gewoon samen te hangen? Het is veel interessanter om thuis iets nuttigs te doen, of naar een andere plek in de stad te gaan. Wij gaan liever verder van huis, waar niemand ons ziet. Als je je huis uit gaat, dat is het toch niet om dan vlak voor je huis te blijven staan. Dat is gewoon onnozel. Jongens doen dat, maar meisjes niet. In Molenbeek kent iedereen iedereen, en zelfs al doen wij niets verkeerd, toch heeft iedereen altijd alles gezien. Of je nu een winkel binnen stapt of praat met een vriendin: er is altijd wel een familielid, een buur of een kennis die dat ziet. Als je buiten Molenbeek gaat, heb je daar allemaal

geen last meer van. Niemand gaat je daarna aanspreken ‘ik heb je gezien’ en dat is best fijn.”

Het heeft ook te maken met het aanbod in Molenbeek, dat minder zou zijn voor meisjes, volgens een intermediair:

“Jongens blijven in hun buurt, meisjes komen overal. Dat komt omdat jongens in Molenbeek alles hebben: vrienden, eten, salons de thé, hun eigen hangplek. Hun aanbod is groter dan dat van de meisjes; die hebben bijvoorbeeld geen plek om met hun vriendinnen iets te gaan drinken – zij hebben geen salons de thé, die zijn alleen voor mannen. Behalve de Gentsesteenweg waar ze kunnen gaan shoppen, is er voor meisjes in Molenbeek geen groot aanbod. Bovendien zijn hun broers, burens, familieleden overal, zodat ze nooit eens op hun gemak zijn. Altijd heeft wel iemand hen gezien. Ze worden heel de tijd in het oog gehouden, en dat geeft hen stress. Af en toe moeten ze er eens uit, en dat betekent ook dat ze hun rust buiten Molenbeek gaan zoeken. Meisjes hebben wel veel minder tijd dan jongens: zij moeten helpen in het huishouden, ze voeden vaak mee hun broertjes en zusjes op, ze hebben schooltaken etc. Jongens hebben veel minder te doen, en hebben tijd om in de wijk rond te hangen. Daar komt ook bij dat ouders hun jongens liefst niet in huis hebben, omdat ze zo druk en heftig zijn.”

MEISJES MET EN ZONDER SLUIER

Intermediairen wezen ook op een verschil tussen meisjes met en meisjes zonder sluier:

“Meisjes hebben het makkelijker dan jongens, op sommige vlakken. In de uitgang bijvoorbeeld: zij mogen binnen waar mannelijke Marokkanen de toegang worden geweigerd. Er is wel een verschil tussen meisjes die een sluier dragen en degenen die er geen dragen. Maar de mensen hebben er tenminste geen schrik van – van de jongens wel. Meisjes komen ook makkelijker buiten dan de jongens; vaak is dat omdat hun school buiten Molenbeek ligt.”

De meisjes die een opleiding volgden bij BINT erkennen dat ze minder last hebben van racisme, tenzij dan wanneer ze een hoofddoek dragen. Maar dan nog gaan ze er op ontspannen manier mee om. Ze reageren met humor, eerder dan met agressie:

“In vergelijking met de jongens hebben wij minder last van racisme. De politie controleert ons nooit, terwijl veel jongens dat constant voor hebben. Maar soms voel je wel weerstand, op school bijvoorbeeld – dat gaat dan meestal over onze hoofddoek. Leraars die opmerken “je hebt zo mooi haar, waarom steek je dat toch weg?” Goedbedoeld misschien, maar het is niet tof om dat altijd weer opnieuw te moeten horen. Het is alsof ze het niet willen begrijpen.”

“Het beste wapen tegen racisme is trouwens humor: een grapje maken of eens lachen. Zo’n vent die hoofdschuddend zit te staren op de metro omdat we een hoofddoek aanhebben: eens naar zwaaien, lief lachen en charmant ‘tout va bien, monsieur?’ zeggen en die weet niet meer waar hij het heeft, haha. Of lachen met onszelf waarmee we tonen dat we al hun vooroordelen kennen – zo van “pas op als je mij nu straf geeft, want mijn pa en mijn broer zitten hier rechtover in de struiken”, tegen een leraar. Het probleem van jongens is vaak dat ze dat niet kunnen, met humor reageren – die reageren meestal met agressie, die proberen zich te ‘stellen’. Da’s natuurlijk stom want daar komt dan boel van... Marokkaanse meisjes zijn meer aanvaard in de samenleving dan de jongens omdat wij de mensen met rust laten. De jongens, oelala, die moeten zich dan per sé manifesteren en daar begint het dan...”

MEISJES: MEER OF MINDER BEWEGINGSVRIJHEID?

Anderen stelden dat meisjes net méér last hadden van sociale controle, en minder bewegingsvrijheid, vooral vanwege de familie. Hier de visie in het groepsgesprek met de hangjongeren:

“Meisjes blijven binnen, hier in Molenbeek. Er is veel controle door de familie. Hier iets beginnen met een meisje is geen goed idee, want ze heeft altijd wel een grotere broer in de buurt.”

Meisjes méér én tegelijk minder bewegingsvrijheid – hoe rijmt men die twee visies? Misschien door de manier waarop meisjes van de ruimte gebruik maken:

“Meisjes hebben soms andere redenen om buiten Molenbeek te gaan. Ze willen buiten het zicht van hun familie samen zijn met hun lief. Uit schrik in Molenbeek betrappt te worden, gaan ze zo ver mogelijk, waar hun broers niet komen. Dat weet ik van mijn vriendinnen.” (Jongen, 16)

Dat is ook zo volgens een intermediair:

“De beleving van jongens en meisjes is verschillend. Jongens gaan meer naar sportclubs, en die hebben ze ook wel in Molenbeek zelf. Desnoods gaan ze elders naartoe, bijvoorbeeld voor een aanbod dat niet bestaat in Molenbeek zoals kickboxen. Meisjes gaan minder snel op zoek naar het aanbod dat in Molenbeek niet bestaat, bijvoorbeeld dans: zij worden namelijk veel meer kort gehouden door hun familie en voor hen is het dan ook moeilijker om te zeggen ‘ik wil dansen maar er zijn geen cursussen in Molenbeek dus ik ga daarvoor naar elders’. Wat wel gebeurt, is dat meisjes wel zo georganiseerd zijn dat ze met hun vriendje afspreken ver van pottenkijkers van de familie, zoals bijvoorbeeld in een park in Laken waarvan ze weten dat hun broer hen daar zeker niet zal zien. Niemand weet daarvan, eventueel misschien de moeder, maar de mannelijke familieleden zeker niet. Ik spreek dan van 15-jarige meisjes; ondernemend zijn die wel als het nodig is, ja.”

EEN ANDER CONSUMPTIEGEDRAG

Meisjes claimen ook subtiliteit in consumentisme (merkkleding). Terwijl sommige jongens ervan overtuigd zijn dat alleen duur telt, combineren meisjes merk-en goedkope kledij. Dit heeft een weerslag op hun verplaatsingen, zo zeggen onder meer de meisjes die een opleiding volgden bij BINT:

“Jongens kleden zich op en wedijveren daarin met mekaar om indruk te maken op de meisjes. Maar vaak zijn degenen met de grootste mond vaak het minst zelfverzekerd. Wij kopen soms dure kleren, maar in tegenstelling tot de jongens, combineren wij dat met goedkopere dingen die we vinden in de Gentsesteenweg en in de Brabantstraat. Wij combineren een duur kledingstuk met ballerina’s van 5 euro. Wij hebben natuurlijk geluk: overal in Molenbeek zijn er winkels met goedkope kleren en schoenen voor meisjes, maar voor jongens bestaat dat niet. Als die wat chiquer en stijlvol gekleed willen zijn, een goeie indruk willen maken ook, dan zijn ze bijna verplicht om al die dure merken te kopen. Goedkope dingen voor hen zijn meestal broel en zien er ook echt niet uit. Er is geen Gentsesteenweg voor jongens... Jongens geven dan ook veel meer geld uit dan wij voor kleren en schoenen. Hoe ze aan geld geraken om al die dure dingen te kopen? Sommigen doen een job, anderen krijgen geld van thuis, maar er zijn er ook die hun extra’s betalen door kleine diefstallen te plegen of drugs te verhandelen.”

d) Wijkgevoel

Hoe appreciëren jongeren en intermediaren het leven in Molenbeek? Is het een ghetto of een gezellige, Mediterrane volkswijk? Molenbeek is zeker een belangrijke factor in de identiteit van de Marokkaanse jongeren, zoals ook aangegeven tijdens onze gesprekken met intermediaren:

“Ze vereenzelvigen zich met Molenbeek, niet in de eerste plaats met Marokko, en al helemaal niet met Brussel.”

Molenbeek is, zoals gezegd, in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de gemeente met het grootste aantal inwoners van recente Marokkaanse origine, op 1000 Brussel na dan, maar daar vormen ze niet zo'n hoge concentratie. Het is ook de wijk die, zeker de laatste maanden maar eigenlijk al veel langer dan dat, het meest negatief in de pers komt, wat heeft geleid tot een defensief gevoel van inwoners over hun wijk. “Een tijdbom tikt”: zo is de teneur van vele artikels. De gemeente is ook een aantal keren bezocht geweest door “onderzoeksjournalisten”, die van hun expeditie in deze no-go zone terugkeren met alarmerende berichten over geweld en groeiend moslim-extremisme: in 2006 Hind Fraihi, in 2008 Arthur Van Amerongen. Tegen het boek van Hind Fraihi was in april 2005 een betoging in Molenbeek.³⁰

Molenbeek wordt ook bezocht door stadswandelingen, de zogenaamde Tochten van de Hoop, georganiseerd door een aantal Molenbeekse organisaties (Vaartkapoen, Foyer, Maison des Cultures, Demos en Kaaitheater). Deze rondleidingen worden niet altijd geapprecieerd door de lokale bevolking, aldus de secretaris van de tochten van de hoop, Christiaan De Vilder, in Mo* Magazine in augustus 2008: “Ik krijg vaak argwanende reacties als ik een rondleiding geef. Jongeren vragen me al eens wat we komen doen. ‘Kom je kijken naar onze miserie?’ Anderzijds krijg ik ook veel positieve reacties. Veel buurtbewoners vinden het goed dat dergelijke initiatieven bestaan³¹”

JONGEREN: MOLENBEEK VERHEERLIJKEN?

De meeste jongeren met wie we spraken schetsen een zeer positief beeld van hun wijk, en minimaliseren de problemen. Jongeren ontkennen dat Molenbeek gevaarlijk zou zijn:

³⁰ Zie INDYMEDIA (2006); p. 2

³¹ Mo* Magazine, 2008.

“Gevaarlijk vind ik het hier niet. Al raad ik u niet aan om 's avonds naar Ribaucourt te gaan – ze gaan u daar lastigvallen. Maar het is overdreven dat Molenbeek een gevaarlijke wijk is.” (Groepsinterview hangjongeren)

Men heeft er geen last van racisme op de arbeidsmarkt:

“Hier in Molenbeek moet je geen schrik hebben van werkloosheid – in het algemeen trouwens niet, wat is er mis mee. Natuurlijk, het systeem zal niet altijd blijven bestaan. En voor wie wil werken, is er altijd werk, want alle patrons in Molenbeek zijn Marokkanen, en die hebben natuurlijk geen schrik van ons. Hier bestaat geen racisme.”(Groepsinterview jongens)

Men vindt er alles:

“Ik woon graag in Molenbeek. Als je iets nodig hebt, vind je alles hier. Alles is dichtbij, en ook mijn vrienden wonen hier. En op zondag zijn de winkels hier tenminste open, terwijl dat in de rest van de stad dat niet het geval is.” (Jongen, 16)

De media schrijven maar raak:

“Molenbeek is een fijne buurt om te wonen, al die heisa in de media is overdreven. Natuurlijk zijn hier problemen, maar die heb je overal. Het idee is dat de Marokkanen Molenbeek hebben verpest en dat er constant boel is. Natuurlijk klopt daar wel iets van, maar het wordt in de media toch zwaar overdreven. (...) Dat ze in de media Molenbeek zo slecht voorstellen, dat is echt niet tof. Die van Laken bijvoorbeeld durven dan al eens pesten: ‘t’es de Molenbeek, ‘t es de la merde’, zo van die dingen.” (Groepsinterview meisjes)

“De media moeten ook niet overdrijven over Molenbeek. Sommige delen zijn soms gevaarlijk, maar eigenlijk is het hier doorgaans veilig. De gevechten en het gevaar: dat is allemaal zwaar overdreven. Het gevolg van al die negatieve berichten in de media is wel dat wanneer je zegt dat je van Molenbeek bent, mensen schrikken of je raar bekijken. Molenbeek heeft een zeer slecht imago; ze denken meteen dat je crapuul bent.” (Jongen, 16)

Molenbeek – iedereen kent er iedereen, zodat men er ook in vertrouwen Halal-vlees kan kopen:

“Ik ken hier alles en iedereen: vrienden, burens, passanten. De snacks bijvoorbeeld,

daar ga je niet alleen omdat je zeker weet dat het daar lekker en Halal is, maar ook omdat je de uitbaters kent. Dat geeft een goed gevoel. Elders weet je soms niet of het Halal is – veelal staat het op de vitrine, maar soms moet je het ook vragen.” (Jongen, 16)

Intermediairen bevestigen dat de jongeren erg trots zijn op hun buurt:

“De Marokkaanse jongeren zijn meestal fier op hun buurt, fier op Molenbeek. ‘1080’ zeggen ze met trots. De film ‘Les Barons’ speelt daar op in – ze hebben die allemaal gezien en vonden het geweldig dat hun buurt in beeld kwam. Er is ook zoiets als een typische Molenbeekse stijl: een trainingsbroek peau de pêche, witte basketters of Docksides er onder. Ook de haarsnit is van belang: style militaire.”

Inderdaad: Les Barons (2009), een succesvolle komedie over een aantal ‘hangjongeren’ uit Molenbeek van regisseur Nabil Ben Yadir, ze hebben hem allen gezien en zijn er trots op:

“Les Barons was een goeie film. Il parle de nous, quoi. De maker is van hier, hij kent Molenbeek goed. Ils glottent comme nous.” (Groepsinterview jongens)

“Les Barons is een toffe film, grappig ook. De regisseur is zelf een Marokkaan uit Molenbeek, dus dat hij lacht met Marokkanen in Molenbeek is perfect aanvaardbaar – het is een komedie en Marokkanen kunnen eigenlijk wel goed lachen met zichzelf; zelfspot zit er toch wel in ja. Het was ook een groot plezier om Marokkanen in een film te zien, een film die goed gemaakt is en in de bioscoop te zien was. Eens geen sociaal drama maar een echte film.” (Jongen, 16)

“Die film, Les Barons, gaat over onze wijk en over de Marokkanen die er wonen, maar aangezien het een komedie is, moet je niet alles letterlijk nemen. Zo bijvoorbeeld kopen wij niet met zes een auto maar met twee, en het is geen dikke bak maar een klein autootje. Maar er zit ook realiteit in, bijvoorbeeld als het gaat over het huwelijk: in feite zijn wij racisten want we willen alleen maar met Marokkaanse moslima’s trouwen.” (Groepsinterview jongens)

EEN MEER GENUANCEERD BEELD

Andere jongeren hebben een meer genuanceerd beeld op hun wijk, maar benadrukken naast de problemen nog wel steeds de positieve kanten, zoals in

het groepsgesprek met de jongeren van Vereniging van Marokkaanse Jongeren. Het is bovendien vooral de politie die de buurt onveilig maakt:

”In Molenbeek zijn we thuis. Natuurlijk, dit is een sale quartier, de wijk heeft een slecht imago, maar wij hebben daar geen last van. En ja, er zijn drugs maar niet overal, alleen op bepaalde plaatsen zoals aan Ribaucourt. Het is voor buitenstaanders wel een quartier qui fait peur – ze durven er bijna niet te komen. Waar we wel last van hebben: zeer veel mensen zijn hier werkloos. En wat wil je dan: ze willen vanalles kopen maar hebben geen geld, dan moeten ze wel bijna stelen. Ik ben fier op Molenbeek. Waarom? Gewoon.

Het is geen gemakkelijke buurt om in te leven, zeker niet nu er zéro tolerance heerst. Maar het gevaar komt niet van ons. Het gevaar komt van de flikken, vooral de geheime politie. Er zijn de ‘normale’ controles, maar er zijn soms ook patrouilles met ‘la voiture noire’ van de ‘brigade anti-criminel’. Die controleren en slaan zonder te verwittigen. Dat soort van machtsmisbruik zie je alleen in Molenbeek. Dus als je mij vraagt wat de problemen zijn van Molenbeek: wij hebben geen probleem onder mekaar– natuurlijk wordt er wel eens gevochten, maar dat duurt nooit lang en meestal heeft het met voetbal te maken en is het dus niet serieus. Ik denk dat er meer criminaliteit is in 1000 Brussel en Schaarbeek dan hier bij ons.”

Meisjes voelen zich soms onveilig. Maar ook een meisje van 18 met wie we een individueel gesprek hadden heeft een globaal positief beeld:

“Als meisje voel je je in Molenbeek soms niet veilig, zeker niet tegen de avond. Er zijn jongens die je aanvallen – alleen verbaal, maar dat is toch niet fijn. Dat is vooral zo als je zoals ik niet ‘goed’ gekleed bent: ik draag geen sluier bijvoorbeeld, en dat is voldoende voor hen om mij uit te maken. (...) Maar ik hou van Molenbeek en ik woon er graag.”

INTERMEDIAREN: EEN NEGATIEF BEELD

Een opvallend verschil is dat de intermediairen met wie we spraken het positieve beeld, dat de jongeren schetsen over hun wijk, allerm minst delen:

“Molenbeek is geen plaats om te blijven wonen, zeker niet wanneer je kinderen krijgt. Je voelt je hier niet veilig, het is een vuile leefomgeving, je voelt dat er geen respect is voor de samenleving hier, er heerst in feite totale anarchie op straat, er zijn geen goeie

scholen voor kinderen en jongeren (uitgebluste leraars, alleen beroepsscholen, etc...), gebrek aan infrastructuur enzovoort.

Molenbeek is geen goeie plek om te blijven. Er is hier een gebrek aan respect voor de samenleving, en het systeem is er een van anarchie: iedereen doet wat hij wil. Kijk naar de dubbele files, dat is hier normaal. Maar ga een kilometer verder, naar Brussel, en dat gebeurt daar niet, omdat het niet wordt getolereerd. De politie laat alles maar gebeuren in Molenbeek, dat doen ze niet in Brussel. Het beleid is hier zo dat de mensen met rust én dom worden gehouden. Het is de weg van de minste weerstand en de meeste winst bij de verkiezingen. Dat hier zomaar wordt getolereerd wat elders niet mag, geeft jongeren een zeer fout signaal. Hun mentaliteit zou kunnen veranderen, ondermeer doordat de overheid het goede voorbeeld zou geven en streng zou optreden tegen pakweg jongeren die de roltrappen van de metro kapotmaken.”

Ook andere intermediairen zien vooral wanhoop achter de verheerlijking van “1080”:

“Van in hun kindertijd leren ze dat hun wijk niet deugt, dat mensen schrik hebben van 1080. Dat kleurt hun eigen visie op de wijk natuurlijk ook. Die film, Les Barons, kon ik daarom niet erg appreciëren, zelfs al identificeren veel jongeren zich ermee. Het is natuurlijk een grappige film, maar au fond verheerlijkt hij een minderheidsgroep binnen onze gemeenschap – die van de nietsnutten en eeuwige werklozen die dan uiteindelijk toch bij de STIB aan de slag gaan, je kent ze wel. Zij worden als voorbeeld gesteld, en dat zijn geen goeie rolmodellen voor onze jongeren.”

“1080, plus een Arabisch uiterlijk, plus een naam als Mohammed, en je kan het volledig vergeten in de samenleving. Dat is het idee. Dus jongens proberen hun tijd hier gewoon zo goed mogelijk door te komen, ze zijn fatalistisch.”

CONCLUSIES

Deze studie wees, in zijn omgevingsanalyse, op:

- Het bestaan van een **meervoudige identiteit** bij jongeren van recente Marokkaanse origine, met meerdere componenten: Belgisch, Marokkaans, Amazigh, “Rif”...
- De **moeilijkheid om een beeld te krijgen op het échte belang van religie** in hun leven, aangezien dit een aspect is waar ze minder makkelijk over praten.

In zijn bespreking van de mobiliteit van jongeren van recente Marokkaanse origine wees deze studie op:

- Het feit dat de Marokkaanse gemeenschap in Brussel als het ware wordt **samengedreven op een grondgebied** door diverse factoren: huizenprijzen, een vijandige buitenwereld (en dan vooral voortdurende politiecontroles) en een dynamiek binnen de gemeenschap zelf, een etnocentrische reflex die typisch is voor migranten-gemeenschappen.
- Het feit dat jongeren er over het algemeen voor lijken te kiezen **binnen de eigen vertrouwde gemeenschap hun vrije tijd door te brengen**, zonder dat ze daarom helemaal “opgesloten” zitten in de eigen gemeenschap.
- Het feit dat jongens, wanneer ze zich buiten Molenbeek bewegen, dit doen **in groep**, en dat ze zich daarbij defensief-agressief gedragen.
- Het belangrijke **verschil tussen jongens & meisjes** in het gebruik van de ruimte: meisjes zijn meer mobiel en méér subtiel in omgaan met bijvoorbeeld racisme, en noemen het geen reden om in hun eigen wijk te blijven (jongens wel).
- Een discrepantie tussen de appreciatie van jongeren en het middenveld over de toestand in Molenbeek (resp. Eerder positief en eerder negatief).
- Het **dubbele gevoel dat heerst omtrent Molenbeek**: ondanks de problemen inzake veiligheid, die de doelgroep ook erkende, beschouwen ze hun gemeente als een soort van veilige cocon (iedereen kent er iedereen); maar tegelijkertijd wordt dit dan weer ervaren als een drukkend milieu van sociale controle dat ze (minstens occasioneel) willen ontvluchten

Slotom van dit alles: er is zeker reden is om voor deze specifieke doelgroep een werking op te zetten die de stad voor hen ontsluit – getuigenissen wezen erop, dat dergelijke initiatieven helpen en van groot belang kunnen zijn voor de persoonlijke ontwikkeling. Dat er dringend nood is aan dergelijke werking, blijkt vooral uit

de tendens, waarop verschillende getuigenissen wezen, die bestaat bij deze jongeren om, wanneer ze Molenbeek verlaten, meteen ook Brussel te verlaten, omdat ze daar, zoals één geïnterviewde het uitdrukte, “verbrand” zouden zijn. Ze hebben een negatief imago in de stad en dat drukt op hen. In het algemeen valt op dat onwetendheid (bepaalde buurten of inwoners niet kennen) leidt tot vooroordelen en angst, terwijl kennis maken met nieuwe buurten en andere mensen die vooroordelen weghaalt.

AANBEVELINGEN

Dit onderzoek kwam tot stand op vraag van USE-IT, met het oog op een mogelijke uitbreiding van haar werking. Als USE-IT, en bij uitbreiding ook andere jeugdwerkingverenigingen, Brussel willen ontsluiten voor Marokkaanse jongeren, hoe moet dat dan?

BRUSSEL ONTSLUITEN VOOR JONGENS

O.U.R. Raadt aan om te **kiezen voor jongens als primaire doelgroep in de communicatie**. Alle intermediären en ook de jongeren zelf geven een verschil aan qua stadsbeleving tussen jongens en meisjes, en geven vooral aan dat jongens meer problemen ervaren om uit hun buurt te geraken en de stad te ontdekken dan meisjes. Meisjes dienen als secundaire doelgroep aangesproken te worden. Dat wil concreet zeggen dat in communicatie naar jongeren met Marokkaanse roots in de eerste plaats de look & feel, de toon en stijl en de inhoud gericht dient te zijn op de wensen, behoeften, drempels, voorkennis, gevoeligheden en interesses van jongens. Dit vanzelfsprekend zonder de wensen, behoeften, etc. van meisjes te veronachtzamen, maar dan op een tweede plan.

Voorts is het aan te raden om te kiezen voor een vrij jonge doelgroep -- tot en met 18, 19 jaar omdat deze jongeren op jongere leeftijd in een volwassen rol treden dan veel Belgo-Belgische jongeren. Hun sociaal-economische achtergrond maakt dat ze maar zeer beperkt doorstromen naar hogere studies en dus vlugger de arbeidsmarkt op gaan. De actie om deze jongeren meer bij de stad te betrekken moet dan ook eerder plaatsvinden: in hun puberteit en jonge volwassenheid; bij voorkeur vanaf 14,15 jaar. De communicatie dient zich echter bij voorkeur te richten op de iets oudere doelgroep van 17,18 jaar, aangezien we in de gesprekken merkten dat jonge jongeren wel willen aangesproken worden als iets ouder, maar oudere jongeren niet als jonger.

NIET BLINDELINGS VOLGEN

Aan de hand van dit rapport krijgt men zicht op de drempels, verlangens, kennis etc van de doelgroep. Een publicatie maken die louter aan deze context tegemoet komt, is één zaak, een publicatie maken die de doelgroep ook verder brengt, een andere. **Daarom bevelen wij aan niet blindelings al hun verlangens te volgen.** Zo bijvoorbeeld gaat er een grote drang tot consumeren van hen uit – dit kan je aangrijpen om hen via deze activiteit naar een ander inzicht te brengen.

SAMENWERKING

Een publicatie, van welke aard ook, dient samen met de doelgroep te worden gemaakt. Dit geldt in het bijzonder voor deze doelgroep, die zeer delicaat is. **Aanbeveling is dus contact op te nemen met de intermediairen en de kaart actief samen met de doelgroep op te stellen.** Best zou vanuit USE-IT de publicatie worden begeleid door iemand die ervaring heeft met de doelgroep, of er zelf deel van uit maakt. Dit zou dan ook nog best een meisje zijn, wil je contact onderhouden met de meisjes van de doelgroep (jongens gaan daar voor een gesloten deur blijven staan). Zoniet dreigen er makkelijk te vermijden fouten te worden gemaakt, en wordt het de zoveelste goedbedoelde maar zijn doel voorbij schietende publicatie voor migranten door Belgo-Belgen.

BIBLIOGRAFIE

ANONIEM, Bevolkingsstatistieken van de FOD Economie, KMO, Middenstand & Energie.

ANONIEM, www.NPDATA.com, een initiatief van socioloog Jan Hertogen

ANONIEM, “Jeunes en Ville, Bruxelles à dos? L’appropriation de l’espace urbain Bruxellois par des jeunes de différents quartiers.” Bruxelles, Inter-Environnement Bruxelles, 2008.

ADOLF, Steven. “Marokko achter de schermen. De wedloop voor een betere toekomst.” Prometheus, Amsterdam-Rotterdam, 2005.

AMERONGEN, Arthur van. “Brussel-Eurabia”. Amsterdam, Atlas, 2008.

CORIJN, Eric & VLOEBERGHES, Eefje. “Brussel!” Brussel, VUB Press, 2009.

DEBOOSERE, P., EGGERICKX, T., VAN HECKE, E., WAYENS, B. “De Brusselse Bevolking: een demografische doorlichting.” Synthesenota nr 3 Staten Generaal van Brussel; 17 maart 2009, gepubliceerd in Brussels Studies

FRAIHI, Hind. “Undercover in Klein Marokko.” Leuven, Halewyck, 2006.

HAMDOUCH, Bachir. Marocains résidant à l’Etranger. Le Troisième Age.” Observatoire de la Communauté des Marocais résidant à l’étranger.”

HAAS, Hein de. “Morocco’s migration transition: trends, determinants and future scenarios.” Nijmegen, CIDIN (Centre for International Development Issues Nijmegen), 2005.

HAAS, Hein de. Focus Migration: Morocco. S.d. (<http://www.focus-migration.de/Morocco.5987.0.html?&L=1>)

INDYMEDIA. Molenbeek in de kijker. Vier vrouwen met Marokkaanse roots debatteren met Hind Fraihi over haar boek. (2006)(<http://www.indymedia.be/nl/node/2988>)

JACOBS, Dirk & REA, Andrea. “De jonge Brusselaars tussen verscheidenheid en

tegenspoed. Enquête bij de laatstejaars van de scholen van de stad Brussel.” BRUSSELS STUDIES, september 2007.

KOKSAL, Mehmet. Bruxelles 2009, l’Autre Campagne. Compte-Rendu en ligne de la campagne électorale avant le scrutin du 7 juin 2009 à Bruxelles. Bruxelles, Parlemento, 2009.

LESHI, Bleri & VAN DEN BOSSCHE, Marc (eds.). Identiteit en Interculturaliteit. Identiteitsconstructie bij jongeren in Brussel. Brussel, VUB Press, 2010.

Mo*Magazine, Stadswandeling in Molenbeek. September 2008.

REA, A., NAGELS, C. & CHRISTIAENS, J. Brusselse jongeren: sociale ongelijkheid en culturele diversiteit. BRUSSELS STUDIES (2009)

SAAF, Abdallah, SIDI HIDA, Bouchra & AGHBAL, Ahmed. “Belgische Marokkanen, een dubbele identiteit in ontwikkeling.” Brussel, Koning Boudewijnstichting, 2009

STEFFENS, Sven. Volksnamen in de stad gisteren en vandaag: het geval Sint-Jans Molenbeek. BRUSSELS STUDIES (2007)

TORREKENS, Corinne. Concentratie van de moslimbevolking en structurering van het moslim-verenigingsleven in Brussel. Brussels Studies, maart 2007.

VAN CRIEKINGEN, Mathieu. Welke toekomst voor de Brusselse centrumwijken? Selectieve migratie vanuit Brusselse wijken gekenmerkt door gentrificatie. BRUSSELS STUDIES, 2007.

VANDEZANDE, Véronique, FLEISCHMAN, Fenella, BAYSU, Gülseli, SWYNGEDOUW, Marc en PHALET, Karen. “Ongelijke kansen en ervaren discriminatie in de Turkse en Marokkaanse tweede generatie.” Leuven, KULEUVEN (ISPO: Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek), 2009.

WILLAERT, Didier & DEBOOSERE, Patrick. “Buurtatlas van de bevolking van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij de aanvang van de 21e eeuw”. Brussel, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest – Brussels Instituut voor STATISTIEK en Analyse, 2005

VAN DE “MAROKKAANSE” JONGEREN VAN BRUSSEL, EN DAN VOORAL DIE VAN MOLENBEEK, WORDT GEZEGD DAT ZE HUN ‘QUARTIER’ NAUWELIJKS UITKOMEN, EN DAT DIT HUN INTEGRATIE, EMANCIPATIE ETC VERHINDERT. MAAR IS DAT WEL ZO? WAAR KOMEN ZE PRECIES WEL, EN WAAR NIET? EN WAT IS HET VERSCHIL HIERIN TUSSEN VERSCHILLENDE GROEPEN? ZOALS JONGENS EN MEISJES? WAT IS DE ROL VAN GENTRIFICATIE? ZIEN ZE MOLENBEEK ZELF ALS EEN GHETTO, OF ZIJN ZE TROTS OP HUN WIJK? WELKE DREMPELS ZIJN ER DUS PRECIES, EN WAT TE DOEN, OM HEN DIE TE HELPEN OVERWINNEN?

USE-IT, TOURIST OFFICE FOR YOUNG PEOPLE WILDE HET WETEN, EN VROEG OUR (OFFICE FOR URBAN REPORTING) OM HET UIT TE ZOEKEN. HET RESULTAAT, GEBASEERD OP DESK-RESEARCH EN TIENTALLEN GESPREKKEN (MET MIDDENVELD-ORGANISATIES MAAR VOORAL MET DE JONGEREN ZELF) VINDT U HIER.